

Політичні науки
та публічне управління

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ.

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ ТА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ

SCIENTIFIC WORKS
OF INTERREGIONAL ACADEMY
OF PERSONNEL MANAGEMENT.

POLITICAL SCIENCES AND PUBLIC MANAGEMENT

Випуск 1(81), 2026

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Засновник: Міжрегіональна Академія управління персоналом.

Рік заснування: 2003.

Періодичність: 4 рази на рік.

Редакційна колегія

Акімова Людмила Миколаївна, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри трудових ресурсів і підприємництва, Національний університет водного господарства та природокористування, Україна (головний редактор)

Бойко Світлана Станіславівна, кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри журналістики та політології, Міжрегіональна Академія управління персоналом, Україна

Іщенко Євгеній Олександрович, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології та перекладу, Міжрегіональна Академія управління персоналом, Україна

Капируля Михайло Володимирович, кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, Міжрегіональна Академія управління персоналом, Україна

Неліпа Дмитро Васильович, доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, заступник декана з навчальної роботи, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Росінська Олена Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Україна

Ситник Олексій Валерійович, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент кафедри редакційно-видавничих технологій і продюсування, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

Теремко Віктор Васильович, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Україна

Шаповалова Алла Миколаївна, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, Україна

Corpadean Adrian-Gabriel, PhD in History, Associate Professor, Dean of the Faculty of European Studies, Babes-Bolyi University, Romania

Herta Laura, PhD in History, Associate Professor, Associate Professor of International Relations, Vice-Dean at the Faculty of European Studies, Babes-Bolyi University, Romania

Iwanowska Bożena, Ph.D. in Social Sciences, Assistant Professor at the Department of Social Sciences, VIZJA University, Poland

Ghai Priyanka, PhD, Associate Professor at the Faculty of Law, Indian Institute of Management Rohtak, India

Затверджено Вченою радою

Міжрегіональної Академії управління персоналом 29 квітня 2026 (протокол № 5)

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1173 від 11.04.2024 року (Ідентифікатор медіа R30-03894).

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Приватне акціонерне товариство «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» (вул. Фрометівська, буд. 2, м. Київ, 03039, iartm@iartm.edu.ua, тел. (044) 490-95-00).

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») відповідно до Наказу МОН України № 320 від 07 квітня 2022 року (додаток 2) зі спеціальностей С2 – Політологія; D4 – Публічне управління та адміністрування.

Видання індексується Google Scholar

DOI: 10.32689/2523-4625-2026-1(81)

Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. 2026. Вип. 1 (81). Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2026. 38 с.

Публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку політики та публічного управління. Для науковців, викладачів, студентів та всіх, кого цікавить розвиток політичної науки та публічного управління в Україні.

Founder: Interregional Academy of Personnel Management.

Founded: 2003.

Frequency: 4 issues per year.

Editorial board

Akimova Liudmyla, Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor at the Department of Human Resources and Entrepreneurship, National University of Water Management and Nature Resources Use, Ukraine (Editor Chief)

Boyko Svetlana, PhD in Political Science, Associate Professor, Head of the Department of Journalism and Political Science, Interregional Academy of Personnel Management, Ukraine

Ishchenko Evgenii, PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation, Interregional Academy of Personnel Management, Ukraine

Kapyrulya Mykhaylo, PhD in Political Science, Associate Professor at the Department of International Relations, Interregional Academy of Personnel Management, Ukraine

Nelipa Dmytro, Doctor of Political Sciences, Professor, Vice Dean of the Faculty of Philosophy, Professor of the Political Science Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Rosinska Olena, PhD, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Sociology, Vadym Hetman Kyiv National University of Economics, Ukraine

Sytnyk Oleksii, PhD in Social Communications, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Editorial and Publishing Technologies and Production, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Teremko Viktor, PhD in Political Science, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Politology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Shapovalova Alla, PhD in Political Science, Associate Professor, Associate Professor at the Department of State, Legal and Humanities, V. I. Vernadsky Taurida National University, Ukraine
Corpadean Adrian-Gabriel, PhD in History, Associate Professor, Dean of the Faculty of European Studies, Babes-Bolyi University, Romania

Herta Laura, PhD in History, Associate Professor, Associate Professor of International Relations, Vice-Dean at the Faculty of European Studies, Babes-Bolyi University, Romania

Iwanowska Bozena, Ph.D. in social sciences, Assistant Professor at the Department of Social Sciences, VIZJA University, Poland

Ghai Priyanka, PhD, Associate Professor at the Faculty of Law, Indian Institute of Management Rohtak, India

Approved by the Academic Council of Interregional Academy of Personnel Management
(minutes No. 5 as 29.04.2026)

Registration of print media entity: Decision of the National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine:
Decision No. 1173 as of 11.04.2024.
Media ID: R30-03894

Print media entity – Private Joint-Stock Company «Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management» (03039, Kyiv, Frometivska str., 2, iapm@iapm.edu.ua, tel. (044) 490-95-00)

According to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated April 7, 2022, № 320 (annex 2), the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine (the “B” category).
Subject Area: C2 – Political Science; D4 – Public management and administration.

The journal is indexed by Google Scholar.

DOI: 10.32689/2523-4625-2026-1(81)

Scientific Works of Interregional Academy of Personnel Management. Political Sciences and Public Management. 2026. Issue 1 (81). Kyiv : Interregional Academy of Personnel Management, 2026. 38 p.

The journal publishes articles by scholars researching current issues in the development of political and public management. For scholars, educators, students and anyone interested in the development of political science and public management in Ukraine.

ЗМІСТ

Michal Vaľko, Zuzana Budayová

HATEFUL COMMENTS IN THE SOCIAL NETWORKS (CYBERHATE) AGAINST ROMA.
HOW TO FIGHT IT?..... 6

Г. О. Кузьменко

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ІНТЕГРАЦІЇ БЕЗПЕКОВИХ КОМПОНЕНТІВ
В ОСВІТНЮ ПОЛІТИКУ..... 11

І. А. Семенець-Орлова, М. М. Русинюк

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА ЯК РЕСУРСНИЙ ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ У КОНТЕКСТІ
ДОСВІДУ УКРАЇНИ 16

І. А. Сторожук

РЕЛІГІЙНИЙ ФРОНТ: ДІЯЛЬНІСТЬ ПЦУ ЯК ВІДПОВІДЬ НА РОСІЙСЬКУ
ЗБРОЙНУ АГРЕСІЮ (2014 – 2026 РР.)..... 26

Е. Ш. Асоян

ЧИННИКИ ЗАНЕПАДУ ЛІБЕРАЛІЗМУ ТА ПОЯВИ ПОСТЛІБЕРАЛІЗМУ
У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ..... 32

CONTENTS

Michal Vaľko, Zuzana Budayová

HATEFUL COMMENTS IN THE SOCIAL NETWORKS (CYBERHATE) AGAINST ROMA.
HOW TO FIGHT IT?.....6

Hanna Kuzmenko

LEGAL MECHANISMS FOR INTEGRATING SECURITY COMPONENTS
INTO EDUCATION POLICY.....11

Inna Semenets-Orlova, Mykola Rusyniuk

INTERNATIONAL AID AS A RESOURCE FACTOR FOR ENSURING
NATIONAL SUSTAINABILITY: A MANAGEMENT ASPECT IN THE CONTEXT
OF UKRAINIAN EXPERIENCE.....16

Iryna Storozhuk

THE RELIGIOUS FRONT: THE ACTIVITIES OF THE OCU
AS A RESPONSE TO RUSSIAN ARMED AGGRESSION (2014–2026).....26

Emma Asoian

FACTORS OF THE DECLINE OF LIBERALISM AND THE EMERGENCE
OF POST-LIBERALISM IN THE EUROPEAN UNION.....32

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2026-1\(81\)-1](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2026-1(81)-1)
UDC 316.647.5:[316.472.4:004.738.5]-054.57(=214.58)

HATEFUL COMMENTS IN THE SOCIAL NETWORKS (CYBERHATE) AGAINST ROMA. HOW TO FIGHT IT?

Michal Vaľko, Zuzana Budayová

Abstract. *In the 21st century, along with technological development, social problems in the social networks have also significantly expanded, especially the phenomenon of cybernetics on social networks. Despite the absence of accurate statistics on the use of social networks by the Roma community in Slovakia, their presence in the online environment can be assumed. The study focuses on manifestations of cyberhate against Roma on the social network Facebook.*

Research using qualitative analysis of comments from the social network Facebook. Four selected Slovak media contributions related to the Roma community were analyzed. The comments were anonymized, linguistically edited and examined in terms of the occurrence of dehumanizing, stereotypical and segregating expressions.

The analysis showed a high incidence of hate speech against Roma, including dehumanization, stereotyping and calls for violence. Cyberhate often intertwined with criticism of social policy and contained expressive and even satirical language. In addition, there were also isolated comments that appeared to be a more balanced view or pointed to systemic causes of discrimination.

The findings point to the need for systematic prevention of cyberhate, which includes an educational campaign, the development of critical thinking and intervention programs for different age groups, not only youth. It is important to expand the population to include the adult population and improve research on the demographic characteristics of social media users. Effectively combating cyberhate requires educational preparation, online intervention and a better understanding of users' behavior in the digital space.

Key words: Roma communities, Cyberhate, Social networks, Prevention, Intervention.

1. Introduction. The era of the 21st century brought with it a large number of revolutions in science, but also a large number of social problems, especially in virtual cyberspace, and therefore on social networks. Due to the increased use of the Internet and the related excessive use of social networks, Roma communities have also been affected by this phenomenon. Unfortunately, we could not find any statistics that show the usage of social networks by the Roma community in Slovakia. For this reason, we cannot say whether there is a clear number of Roma who spends time in cyberspace and to whom the research could relate directly is visible. We can only assume that with the visible usage of social networks by Roma (with the help of civic associations, defending their community against cyberhate), a certain number of Roma are also found on social networks.

Cyberhate is often inadequately distinguished from hate speech behavior (i.e., hateful comments in real life). Fortuna and Nunes (2018) define hate speech as a type of communication that attacks or incites violence against certain groups based on certain characteristics. These characteristics are then identified as: appearance, religion, origin, and national or ethnic affiliation, or sexual orientation.

The difference between category of the hate speech and cyber hate is exceeding the real to the

virtual. The definition of cyberhate is given by the Anti-Defamation League (ADL). The ADL is an organization that deals with the issue of combating antisemitism. The ADL defines cyberhate as: "Any use of electronic communications technologies to disseminate anti-Semitism, racism, extremism, or terrorism, or information. These electronic communication technologies include the Internet." Thus, we can conclude that cyberhate is such behavior that allows hateful comments to be made by using ICT to target an individual. A more specific definition is offered by Johnson et al. (2019), who define cyberhate as a type of speech on the Internet that aims to attack individuals or groups of individuals based on their race, religion, or sexual orientation.

Gagliardone et al. (2015) state that online or cyberhate has become more complicated due to the influence of social networks, and the only control is a direct warning of the problem of hateful comments. As a result platforms decide whether to remove this content or keep it. In our study, we focus only on a narrow part of cyberhate, which is social networks with an emphasis on a particular social network, Facebook.

A social network Facebook defines cyberhate: "as direct attacks on people – not attacks on concepts or institutions – based on a protected characteristic: race, ethnicity, nationality, disability, religious beliefs, caste, sexual orientation, gender,

gender identity and serious illness."¹ Subsequent attacks are defined as dehumanizing remarks, harmful stereotypes, statements of inferiority, segregation or swearing words and phrases, or rejection.

Quandt and Went (2016) subsequently define that groups they identified as cyberhate groups, describing their groups as an enlightenment community that exposed a social imbalance or danger to a specific section of society. Examples include Roma, migrants, refugees, Muslims, and other groups.

From the above, we can conclude that cyberhate is manifested by hateful comments, possibly photos, videos, or other phenomena on the Internet. The purpose of cyberhate is racism, anti-Semitism, extremism, but also anti-gypsism. Cyberhate can manifest itself in form of dehumanization, stereotypes, segregation, and swearing words or phrases. For the purposes of the study, we will only use comments that we identify in some way as dehumanizing, stereotyping, or segregating on the social network, Facebook.

2. Methodology. As an example of cyberhate, we used the social network Facebook, which is recommended by Cox and Susol (2020), and state that hateful comments against Roma were spread on that social network. On the social network, we identified several cyberhate comments against Roma. Specifically, we have selected four articles that relate to the Roma community and Roma in Slovakia. The first of these was an article of the Topky web portal, which reported on the murder of a nurse in Michalovce. The second example we give was published on the Facebook post of the Startitup portal, the article refers to the Roma protests the politician, Marián Kotleba. The third example is a post by SME daily, which posted a link to the podcast Doomed to Failure on its Facebook page. The fourth example was published by the web portal Refresher on Facebook and refers to Pope Francis' visit to Slovakia.

As part of the qualitative research, we used comments from the social network, Facebook. Regarding of gender, we identified both male and female (based on a profile picture) users and the authors of the comments were at different age ranges, which, unfortunately, cannot be accurately identified.

For the examples presented, we used the masculine gender to increase anonymity. For the names, we used the initials of the user. We have grammatically edited the comments. For photos, we have blurred the profile photos as well as the names of the users.

¹ TRANSPARENCY CENTER. *Nenávistné prejavy*. [Hate speech]. online. Available at: https://transparency.fb.com/sk-sk/policies/community-standards/hate-speech/?source=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Fcommunitystandards%2Fhate_speech

Analyzing Facebook Comments

The first example is the comments, which we identified under the article about the murder of a nurse in Michalovce. In addition to the article, we found 251 comments.² The article was published by the Topky portal on January 2, 2023.

Among the examples that we have identified in the article in mentioned article are:

User J. S.: " *What kind of Roma is this gypsy*"

User G.M.: " *Death for death, head down*"

User M. K.: " *Tie a tree to the forest so that the foxes eat it alive, the gypsy idiot*"

User M. M. B.: " *A slow death for that dog!!!* 😞 " (annotated transcription)

User L. B.: " *If I owned a gun according to the law, that is, a firearms license, and at that moment I was in that place, I would shoot him in the head and immediately call the police, I would like to know how I would turn out, but the idiot would already be dead*"

User R. Č.: " *For a junkie, she had to die for a few crowns! Electric chair him*"

Significant is the fact that it is in this case that the Roma are also expressed negatively. However, it should be added that this hate speech is not directly conceived towards the Roma. In these comments, we have identified cyberhate, namely: dehumanizing, stereotypical behaviour as well as statements about subordination.

The second example is the publication of information from the Startitup portal, which talks about a possible Roma protest against the political party of Marian Kotleba. The article is from January 9, 2023. The above commentary hides stereotypes, a superior perception of one's race, and segregation.

User Y. Sz.: " *Excellent! All his life he does not work, he takes over social benefits, the disabled pensioner has already been born and they have run out of patience! When will the patience of most of the population run out and stop encouraging them to do nothing and feed them? That white population must get out of their way when they roll down the streets, not the other way around!*"

The third example we identified talks about a post by an SME newspaper that shared their podcast (Doomed to Failure, Odsúdení na neúspech in Slovak) with a specific title: *They also experience racism in interviews. Why does the Roma not work?* (Rasizmus začívajú aj pri pohovoroch. Prečo Rómovia nepracujú?).

User 1: You are not Roma or excluded community, you don't even know what you are talking about.

User 2: It's true, I am working, I have hygiene habits, my behaviour is polite and my parents aren't siblings...

² Our source: We identified these commentaries on 17th January 2023.

User 3: It's true, that it's easy to talk, but you don't choose your parents.

User 4: It's true, but normal person is capable of change and in the majority, it's working. So, there is no problem.

User 5: wtf??? You, majority

User L.M. responded to the above comments : *"They are siblings because, according to the Bible, we come from two people. The first people were the Roma Romulus and Remus."*

User A.B. under the post stated: *" Paper boat, let everyone down the Danube, we have no demeanor "retired," we have been paying our taxes on them for a long time, non-eaters, this also applies to politicians !!!"*

User P.C. stated: *"Who is to blame for the fact that no one wants them? We? It's up to people and employers to blame for how people and employers look at them."*

We identified the last, **fourth example** in a post by the web portal Refresher. The article concerns Pope Francis and his visit to Luník IX on the occasion of his visit to Slovakia in 2021. There are more than 2 thousand comments under the post. What is important is our observation, based on the very definition of cyberhate, namely that the comments are a synthesis of hate speech against Roma (because of Lunik IX) and hate speech against the Church as well, as against Pope Francis himself.

User 1: How many times does it help them. It helps, and for a week there was garbage again. The radiators broke off and were sold to a pawn-

shop. Why does someone help us, normal people? I also have three children and I must work hard to give them...

User 2: Maybe fewer dreams because they, the rats, hatch and live because of our taxes, and he (Pope Francis), the old tomcat, should take them to the Vatican if he is wise.

User 4: That's right, it's true.

User 5: Perfect, perfectly written!!! There are idiots here. Our child died. For a year of effort. Because I must work on paying off our mortgage and on our child. And they? He has everything, he takes everything, so many children, dirty...

User M.F. stated in the comments section, *"Poverty? Let him come and see sometime in Tesco, Kaufland and see the overcrowded shopping carts that they have and let him come every 4 years to see Luník how they build new flats for them every time when we have such overcrowded baskets or when someone builds flats for free to them."*

User R.J. stated, *"Let him take them with him and there will be peace... It's easy for him to say... This is a scum that will not do in life, it just sucks the state out of our taxes."*

User M.K. stated, *"Let him come there in 2 weeks to see what it will look like there! All demolished!!! Let the workers do nonstop and let the scum rot at home and wait for social benefits!!!! Oh, I don't write anything anymore, because the pressure rises when I see this!!!!"*

Significant considering cyberhate was offered by Cox and Susol (2020), who report that cyber-

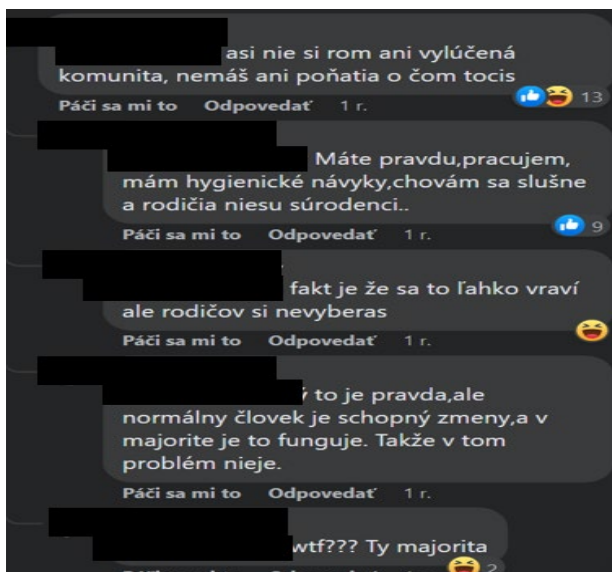

Fig. 1 comments under the Doomed to failure podcast post

Source: own processing based on Facebook profile of SME newspaper. [Transcription:]

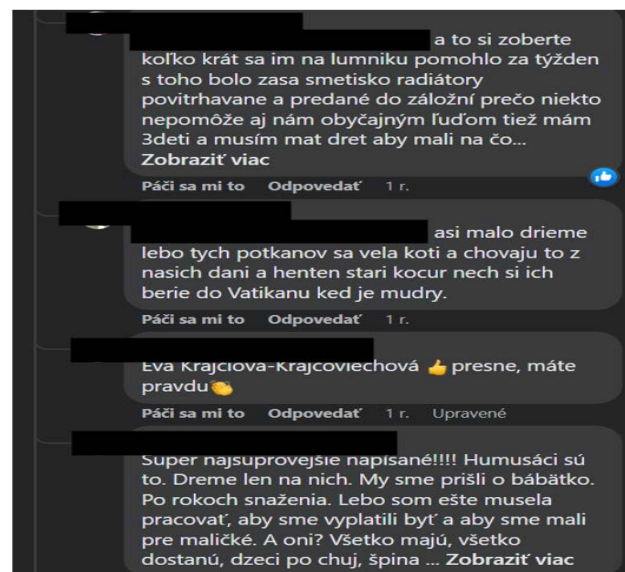

Fig. 2 part of the comments below the post regarding the visit of Pope Francis to Luník IX

Source: own processing according to the Facebook post of Refresher web portal. [Transcription:]

hate was concentrated on irresponsible Slovaks and Roma without hygiene during the coronavirus pandemic. *"The Roma were portrayed as parasites, rats, various insects, and animals. Many of the comments contained calls for violence, shootings, evictions, the turning of their children by the state or the razing of settlements to the ground."* (Cox and Susol, 2020, p. 29)

We agree with the definition of Cox and Susol, but we could add that the users use ostentatious and satirical language. From this, we can conclude that the users are not satisfied with the social policy towards the Roma. Furthermore, it can be concluded that users refer to high social benefits, hygiene habits, indecent behavior, as well as parents. In addition to the above, users report "overfilled shopping carts", which is related to excessive shopping. In the Facebook comments, we also identified swear words about the Roma community that match those categorized by Cox and Susol.

Also noteworthy is the occasional contradicted of the virtual population, such as user P.C. stated: *"Who is to blame for the fact that no one wants them? We? It's up to people and employers to blame for how people and employers look at them."*

How to fight against cyberhate

We assume that prevention is the basis for combating prejudice and hate speech against Roma both online and in real life.

Orosova (in Ludvigh Cintulová et al., 2022) lists five prevention strategies. She divides the prevention strategy into:

- 1) Dissemination of information and awareness-raising campaigns.
- 2) Promotion of critical thinking and awareness of prevention of sociopathological phenomena.
- 3) Active learning and non-formal learning.
- 4) Storytelling, using stories from life and model situations to explain the effects of a particular phenomenon on a person's mental and physical health, or social events.
- 5) Prevention programs.

Ludvigh Cintulová et al. (2022) subsequently state that the school provides primary prevention in the prevention of risky behaviors on the Internet. However, we must recall that we have not found any intervention program that popularizes the subject of hate speech about cyberhate. At the same time, we assume that the Internet and social networks are not only used by students, but also by workers and pensioners. We assume that there is no prevention of the usage of social networks in this sphere. The reason for the need to prevent workers is because of increasing digital skills.

Bedrosova et al. (2022) state that both cyberhate and cyberbullying of adolescents are related

to factors such as: older age, time spent online, and exposure to potentially harmful content on the internet. Unfortunately, we were unable to find other types of data describing cyberhate and cyberbullying among adults.

In terms of prevention and internment Win-disch et al. (2020) state that the intervention should be mainly through formal online training courses, or through an anti-cyberhate campaign, which should lead to a learned distinction and understanding of what hate is. At the same time, they want to address prevention mainly through campaigns that would aim to build collective behavior through constructive criticism of the person who hates. Other intervention programs include marking potential hate speech behavior or directing individuals to more credible sources. At the same time, however, we want to add that this intervention should not only apply to adolescents in primary or secondary schools. Due to the transformation of the world from real to digital, adults and older people have also moved to social networks. The problem is that this sphere does not have part of the intervention. Therefore, we are proposing that the issue of intervention and prevention against cyberviolence should also be moved to the border of working people and pensioners.

In addition to the issue of prevention, we recommend a qualitative analysis to find out the number, and gender, demographic distribution of digital residents (users of social networks) and analyze their activity on social networks, including how they interact with Roma or other specific groups of people. Based on the data found, we would then have a better chance of targeting and motivating a specific group of Internet users and educating them about cyberhate and cybercriminality.

3. Conclusion. The main objective of our research was to analyze hateful comments on social media against Roma. We used the social network Facebook, where we identified four examples from 2021-2023. As part of our quantitative analysis, we identified: dehumanizing, stereotypical comments as well as swearing, sarcasm, and ostentatious sarcastic jokes that are directly aimed at swearing and stereotyping. Paradoxically, we have also identified comments that would have an adversarial formulation.

We believe that we have primary intervention should be a means of combating cyberhate. At the same time, however, we assume that without more qualitative research in the social sciences describing the issue of cybercrime from the point of view of social issues, there will be only a weak effort to develop intervention and prevention programs in the fight against cybercrime will be possible.

Acknowledgement. I would like to especially acknowledge doc. PhDr. Mgr. Zuzana Budayová, PhD., M.Ed. for an opportunity to publish this

article in the scientific journal. It is my pleasure for me, as a master student have an opportunity to start publishing scientific articles.

References:

1. Anti-Defamation League. (2010). *Responding To Cyberhate-Toolkit for Action*. online. [cit. 2023-01-17]. Available at: <<https://www.adl.org/resources/tools-and-strategies/responding-cyberhate>>. New York: Anti-Defamation League.
2. BEDROSOVA, M. et al. (2022). The relation between the cyberhate and cyberbullying experiences of adolescents in the Czech Republic, Poland, and Slovakia. *Computers in Human Behaviour*. Vol. 126, 2022. Available at: doi:10.1016/j.chb.2021.107013
3. LUDVIGH CINTULOVÁ, L., BUDAYOVÁ, Z., BREDOVÁ, S. (2022). *Sociálna prevencia a príprava sociálnych pracovníkov v oblasti prevencie*. [Social prevention and training of social workers in the field of prevention]. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, s. r. o. ISBN 9788081322457.
4. COX, A., SUSOL, M. (2020). *Kríza COVID-19 a prejavy nenávisti – Medzinárodný report (Estónsko, Poľsko, Rumunsko, Slovensko a Španielsko)*. [Crisis of COVID-19 and hate speech – International report (Estonia, Poland, Romania, Slovakia, and Spain)]. online. [2023-01-20]. Available at: <https://digiq.sk/wp-content/uploads/2020/10/covid-and-hate-speech_SK1.pdf>
5. FORTUNA, P., NUNES, S. (2018). *A Survey on Automatic Detection of Hate Speech in Text*. ACM Computing Surveys. Vol. 51, 4. (1-30). online. Available at: doi.org/10.1145/3232676.
6. GAGLIARDONE, I. et al. (2015). *Countering online hate speech*. Paris: UNESCO Publishing. ISBN 9789231001055
7. JOHNSON, N. F., et al. (2019). *Hidden resilience and adaptive dynamics of the global online hate ecology*. Nature. (261-265). Available at: doi: 10.1038/s41586-019-1494-7.
8. OROSOVÁ, O. (2003). *Prevencia – pomoc – rovesníci alebo „Preventívne nie nepoškodí“*. [Prevention – help – peers or "Preventive does not harm"] In BUDAYOVÁ, Z. et al. (2022). *Sociálna prevencia a príprava sociálnych pracovníkov v oblasti prevencie*. [Social prevention and training of social workers in the field of prevention]. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, s. r. o. ISBN 9788081322457.
9. TRANSPARENCY CENTER. *Nenávistné prejavy*. [Hate speech]. online. Available at: https://transparency.fb.com/sk-sk/policies/community-standards/hate-speech/?source=https%3A%2F%2Fwww.facebook.com%2Fcommunitystandards%2Fhate_speech
10. QUANDT, T., FESTL, R. (2016). Cyberhate. *The international encyclopedia of media effects*. (1-8)
11. WINDISCH, S., WIEDLITZKA, Š., OLAGHERE, A. (2020). *PROTOCOL: Online Interventions for Reducing Hate Speech and Cyberhate: A Systematic Review*. Campbell Systematic Review. Available at: doi:10.1002/cl2.1133

CONTACT

Michal Vaľko
Master Student
Catholic university in Ružomberok,
Faculty of Theology, Theological Institute

doc. PhDr. Mgr. Zuzana Budayová, PhD., M.Ed.
Catholic university in Ružomberok,
Faculty of Theology, Theological Institute
ORCID: 0000-0002-6171-3384

Дата надходження статті: 04.04.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 16.04.2026

Дата прийняття статті: 20.04.2026

Дата публікації статті: 09.06.2026

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2026-1\(81\)-2](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2026-1(81)-2)

УДК 351.77:005.334:37.014.3(477)

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ІНТЕГРАЦІЇ БЕЗПЕКОВИХ КОМПОНЕНТІВ В ОСВІТНЮ ПОЛІТИКУ

Г. О. Кузьменко

LEGAL MECHANISMS FOR INTEGRATING SECURITY COMPONENTS INTO EDUCATION POLICY

Hanna Kuzmenko

Анотація. Стаття розкриває правові механізми інтеграції фізичної, цифрової та психосоціальної безпеки в освітню політику України в умовах воєнного стану та тривалих криз. Мета статті полягає в теоретико-правовому обґрунтуванні освіти як складової критичної інфраструктури та в розробленні багаторівневої рамки узгодження норм матеріального й процесуального права, управлінських процедур, стандартів і показників, що забезпечують безпечне й безперервне функціонування освітньої системи. Методологія дослідження ґрунтується на аналізі й узагальненні національного законодавства України у сфері освіти, цивільного захисту, режиму воєнного стану, публічних закупівель, захисту персональних даних і кібербезпеки, а також на вивченні міжнародних стандартів управління ризиками, інформаційною безпекою та безперервністю діяльності. Аналітичний інструментарій доповнено концепціями “public value” (публічна цінність), “co-governance” (співврядування) та “resilience thinking” (підхід до мислення крізь призму стійкості), що інтегруються із системним, інституційним і ризик-орієнтованим підходами до публічного управління. Наукова новизна отриманих результатів полягає в обґрунтуванні освіти як елемента критичної інфраструктури, від здатності якого підтримувати безперервність навчання, захищати життя, здоров'я та гідність учасників освітнього процесу, забезпечувати довіру громад до публічних інституцій залежить стійкість держави, а також у розробленні матриці правових інструментів, відповідальних суб'єктів і ключових індикаторів безпеки. Показано, що узгоджене застосування вимог цивільного захисту, особливостей правового режиму воєнного стану, процедур публічних закупівель, правил захисту персональних даних і кібербезпеки з інструментами бізнес- та освітньої безперервності формує цілісну архітектуру безпечної освіти на державному, регіональному та інституційному рівнях. Окреслено матрицю, яка охоплює фізичну інфраструктуру (укриття, евакуаційні маршрути, технічну безпеку), цифрові сервіси (електронні журнали, платформи дистанційного навчання, засоби автентифікації), психосоціальну підтримку учасників освітнього процесу, фінансову прозорість і механізми участі громад у прийнятті рішень. У висновках обґрунтовано підхід до моніторингу безпеки освіти, заснований на відкритих даних, співучасті зацікавлених сторін і циклі “плануй – дій – перевіряй – коригуй” як умові підзвітності та адаптивності освітньої системи в умовах тривалих криз. Зазначено напрями подальших досліджень, пов'язані з оцінюванням ефективності безпекових інвестицій, валідацією індикаторів, удосконаленням механізмів залучення громад та порівнянням моделей співврядування в різних територіальних громадах.

Ключові слова: освітня політика, безпека в освіті, правові механізми, цивільний захист, кібербезпека, захист персональних даних, безперервність навчання, співврядування, публічна цінність.

Abstract. The article examines the legal mechanisms for integrating physical, digital and psychosocial security into Ukraine's education policy under martial law and protracted crises. The purpose of the article is to provide a theoretical and legal justification of education as a component of critical infrastructure and to develop a multi-level framework for aligning substantive and procedural legal norms, management procedures, standards and indicators that ensure safe and uninterrupted functioning of the education system. The research methodology is based on the analysis and synthesis of Ukrainian national legislation in the fields of education, civil protection, the legal regime of martial law, public procurement, personal data protection and cybersecurity, as well as on the study of international standards for risk management, information security and business continuity. The analytical toolkit is complemented by the concepts of “public value”, “co-governance” and “resilience thinking”, which are integrated with systemic, institutional and risk-based approaches in public administration. The scientific novelty of the results lies in substantiating education as an element of critical infrastructure whose ability to maintain learning continuity, protect the life, health and dignity of participants in the educational process, and sustain public trust in institutions determines the resilience of the state, and in designing a matrix of legal instruments, responsible actors and key safety indicators. The article demonstrates that the coordinated application of civil protection requirements, specific provisions of the martial law regime, public procurement procedures and rules on personal data protection and cybersecurity, together with business and educational continuity tools, forms an integrated architecture of safe education at national, regional and institutional levels. A matrix is outlined that covers physical infrastructure

(shelters, evacuation routes, technical safety), digital services (electronic gradebooks, distance learning platforms, authentication tools), psychosocial support for learners and staff, financial transparency and mechanisms for community participation in decision-making. The conclusions substantiate an approach to monitoring safety in education based on open data, stakeholder co-participation and the “plan – do – check – act” cycle as a prerequisite for accountability and adaptability of the education system in protracted crises. The article also identifies directions for further research related to assessing the effectiveness of safety investments, validating indicators, improving mechanisms for community engagement and comparing co-governance models across territorial communities.

Key words: education policy, safety in education, legal mechanisms, civil protection, cybersecurity, personal data protection, learning continuity, co-governance, public value.

1. Вступ. В умовах воєнного стану питання безпеки в освіті набуває системного характеру: від укриттів і евакуаційних протоколів до кіберстійкості платформ, захисту персональних даних та психосоціальної підтримки. Фрагментарні рішення не забезпечують ні якості, ні довіри. Потрібні правові механізми, які інтегрують вимоги різних секторів (освіта, цивільний захист, охорона здоров'я, цифрова трансформація, соціальний захист) у єдину політику з чіткими ролями, ресурсами, процедурами та індикаторами. Запит на таку інтеграцію зумовлений необхідністю безперервності навчання, справедливого доступу для вразливих груп, прозорості використання коштів і захисту прав учасників освітнього процесу.

Огляд публікацій і досліджень. Концепції резильєнтності (С. Голлінг; Б. Волкер і Д. Сольт) та управління кризами (А. Боін, П. 'т Харт) задають теоретичні координати для системного підходу до ризиків і відновлення в освіті [16; 17; 31]. Сенсмейкінг К. Вейка пояснює, як організації інтерпретують невизначеність і навчаються діючи [18]. Рамки співврядування (К. Анселл, А. Геш; Є. Торфінг), публічної цінності (Дж. Брайсон та співавт.) і копродукції (Т. Боваєрд, Е. Леффлер) демонструють, як державні і недержавні актори можуть спільно формувати політики безпеки в освіті [20; 21; 19; 25]. Міжнародні стандарти ISO 22301 (безперервність), ISO 31000 (ризик-менеджмент), ISO/IEC 27001 (інформаційна безпека) та керівні документи UNDRR (Sendai Framework), GADRRRES (Comprehensive School Safety Framework 2022–2030), а також огляди UNESCO/UNICEF/OECD/World Bank пропонують перевірені практики інтеграції безпеки у шкільну політику [28; 29; 27; 11; 12; 13; 14; 15].

В українському контексті правові вимоги розпорошені між законами про освіту, цивільний захист, кібербезпеку, персональні дані, воєнний стан, інформацію та публічні закупівлі. Невирішеним лишається питання операційної інтеграції: хто, на якій підставі й за якими індикаторами ухвалює рішення; як забезпечити прозорість, підзвітність і баланс прав під час обмежень воєнного стану [1; 2; 3; 5; 6; 7; 10].

Мета статті: обґрунтувати особливості рамки інтеграції безпекових компонентів в освітню політику України, визначити інструменти імплементації на державному, регіональному та інституційному рівнях, а також запропонувати систему індикаторів моніторингу виконання.

2. Матеріали і методи. Інтеграція безпекових компонентів в освітню політику передбачає узгодження трьох шарів: (норми права (загальні та спеціальні), управлінські процедури та інститути (ролі, регламенти, бюджети), стандарти й індикатори (операційні вимоги, моніторинг). Теоретично ця інтеграція спирається на співврядування як інституційну логіку колективних дій і на рамку публічної цінності для оцінювання рішень за критеріями суспільної корисності, легітимності/підтримки та операційної спроможності [20; 21; 19].

По-перше, фізична безпека. Кодекс цивільного захисту визначає обов'язки щодо укриттів, евакуаційних шляхів та навчальних тривог, а також координацію зі службами цивільного захисту [4]. На рівні політики це означає: обов'язкові плани евакуації, регулярні тренування, аудит укриттів, інтеграцію навчальних планів із безпековими інструктажами. Sendai Framework підкреслює зниження ризиків через планування, раннє попередження та готовність, а Comprehensive School Safety Framework пропонує три стовпи безпечної школи: безпека та структурна стійкість, управління ризиками та безперервність навчання, освіта з питань ризиків і безпеки [11; 27]. У поєднанні з національними вимогами це формує обов'язковий мінімум для закладів: укриття, маршрути евакуації, інструктажі, взаємодія з ДСНС, фіксація і перевірка протоколів [4; 10].

По-друге, цифрова безпека та захист даних. Закон про кібербезпеку визначає засади національної системи кіберзахисту, а закон про персональні дані – права суб'єктів і вимоги до обробки [6; 5]. На рівні школи та громади це означає політики доступу, мінімізацію даних, управління згодами, двофакторну автентифікацію, журналювання доступів, резервне копіювання, план відновлення після інцидентів і регулярні навчання користувачів. ISO/

ІЕС 27001 пропонує рамку для побудови системи менеджменту інформаційної безпеки, а ISO 22301 – для системи безперервності діяльності, що критично для підтримки дистанційного чи змішаного навчання [28; 29]. У сучасних умовах цифрова безпека невіддільна від педагогічних рішень: платформи та контент мають відповідати принципам *privacy-by-design* і *security-by-design*, а учні – здобувати навички цифрової гігієни [12; 15].

По-третє, психосоціальна безпека та інклюзія. Освітня політика має забезпечувати доступ до психологічної підтримки, програм соціально-емоційного навчання, адаптацій для учнів із ООП і підтримки ВПО. Міжнародні огляди наголошують, що без цих компонентів неможливо забезпечити сталу відвідуваність, навчальні результати й довіру до інституцій [12; 14; 15]. Правові підстави – у загальних гарантіях права на освіту, недискримінації й безпеки, конкретизованих у підзаконних актах і локальних політиках закладів [1; 2].

По-четверте, прозорість і підзвітність. Вимоги законів про інформацію та доступ до публічної інформації забезпечують відкритість даних про безпекові заходи, закупівлі, інциденти та результати моніторингу [8; 7]. На практиці це означає публічні реєстри потреб, звіти про стан укриттів, витрати на безпеку, панелі індикаторів відвідуваності й безперервності навчання. Прозорість зменшує асиметрію інформації й підвищує довіру до рішень, що особливо важливо в умовах обмежень воєнного стану [3; 13].

По-п'яте, фінансова архітектура. Бюджетний кодекс і закон про публічні закупівлі створюють інструменти для фінансування заходів безпеки, співфінансування з донорами та прозорої конкуренції між постачальниками [9; 13]. Це потребує стандартизованих технічних завдань (укриття, енергостійкість, обладнання), планів безперервності з бюджетами, контрактів із вимогами до SLA і KPI, а також відкритих звітів.

З огляду на наведене, доцільно запропонувати матрицю правових механізмів інтеграції безпеки (табл. 1).

Ключовим елементом правової інтеграції є розподіл відповідальності й процедур ухвалення рішень. Співврядування передбачає залучення НУО, батьківських і учнівських спільнот, місцевого бізнесу до циклів «планування – реалізації – моніторингу». Правові механізми для такого залучення – консультативні органи при відділах освіти, наглядові ради шкіл, публічні консультації, бюджети участі, договори про співфінансування й меморандуми про партнерство [20; 21; 25]. У поєднанні з прозорими даними це створює підзвітність і довіру, що критично для довгострокового фінансування безпеки [7; 9].

Окрема увага – узгодженню норм у колізійних ситуаціях. Під час воєнного стану можуть діяти обмеження прав і спрощені процедури. Політика безпеки має забезпечувати пропорційність втручань і документування рішень для постфактум-аудиту, що відповідає принципам публічної цінності та верховенства права [3; 19].

Таблиця 1
Матриця правових механізмів інтеграції безпекових компонентів в освітню політику

Рівень системи	Нормативна основа	Механізми імплементації	Компоненти безпеки	Ключові індикатори
Держава	Закони, кодекси, нац. стандарти	Державні стандарти, нац. панель даних, ВСМ-вимоги, керівництва	фізична, цифрова, психосоціальна	частка уроків, що відбулися; % шкіл з укриттями; інциденти кібербезпеки/місяць
Область/громада	Регіональні програми, рішення ОМС	Координаційні штаби, бюджети безпеки, каталоги потреб, партнерства	фізична, цифрова, психосоціальна	час реагування; виконання планів відновлення; прозорість закупівель
Заклад освіти	Локальні політики, інструкції	Плани евакуації, навчальні тривоги, ISMS, резервне копіювання, ППК	фізична, цифрова, психосоціальна	відвідуваність; час відновлення; задоволеність учасників
Клас/учень	Індивідуальні плани, правила	Навчання з безпеки, цифрова гігієна, ПСС, адаптації	психосоціальна, цифрова	прогрес учнів; охоплення ПСС; частка користувачів із 2FA

Сформовано на основі [11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 25; 27; 28; 29].

Запровадження систем безперервності (BCM) в освіті вимагає поєднання правових і управлінських інструментів: аналіз впливу на діяльність (BIA), реєстри критичних процесів (навчання, комунікація, захист даних), сценарне планування, регулярні стрес-тести та навчальні симуляції. Імплементація на рівні закладів може здійснюватися через локальні накази, політики інформаційної безпеки, угоди про рівень сервісу та внутрішній аудит [28; 29].

Нарешті, освітня політика має містити компонент освіти з питань безпеки: інтеграція тем цивільного захисту, медіагігієни, кібербезпеки й психосоціального благополуччя у стандарти, курикулум і позакласну діяльність. Це зміцнює «культуру безпеки» і знижує ризики довгостроково [11; 12; 15].

3. Висновки і перспективи подальших досліджень. Інтеграція безпекових компонентів в освітню політику вимагає узгодження норм права, управлінських процедур і стандартів із чітким розподілом відповідальності

та відкритими даними. Цілісна рамка включає: фізичну безпеку (укриття, евакуація), цифрову безпеку (ISMS, BCM, захист даних), психосоціальну підтримку й інклюзію, а також прозорі фінансові механізми й партнерства. На практиці це реалізується через локальні політики, плани безперервності, індикатори і цикли «плануй-роби-перевір-дій». Подальші дослідження доцільно спрямувати на оцінювання економічної ефективності безпекових інвестицій, валідацію індикаторів та порівняння моделей співврядування у різних громадах.

Конфлікт інтересів. Відсутній.

Фінансування. Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних. Рукопис не має пов'язаних даних.

Використання засобів штучного інтелекту. Автор підтверджує, що не використовував технології штучного інтелекту під час створення представленої роботи.

References:

1. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2017, № 38–39, st. 380. [On Education] [in Ukrainian].
2. Pro povnu zahalnu seredniu osvitu: Zakon Ukrainy vid 16.01.2020 № 463-IX. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2020, № 31, st. 226. [On Complete General Secondary Education] [in Ukrainian].
3. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2015, № 28, st. 250. [On the Legal Regime of Martial Law] [in Ukrainian].
4. Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.10.2012 № 5403-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2013, № 34–35, st. 458. [Code of Civil Protection of Ukraine] [in Ukrainian].
5. Pro zakhyst personalnykh danykh: Zakon Ukrainy vid 01.06.2010 № 2297-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2010, № 34, st. 481. [On Personal Data Protection] [in Ukrainian].
6. Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.10.2017 № 2163-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2017, № 45, st. 403. [On the Basic Principles of Ensuring Cybersecurity of Ukraine] [in Ukrainian].
7. Pro dostup do publichnoi informatsii: Zakon Ukrainy vid 13.01.2011 № 2939-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2011, № 32, st. 314. [On Access to Public Information] [in Ukrainian].
8. Pro informatsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 № 2657-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 1992, № 48, st. 650. [On Information] [in Ukrainian].
9. Biudzhetni kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 № 2456-VI. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2010, № 50–51, st. 572. [Budget Code of Ukraine] [in Ukrainian].
10. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii osvitnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.09.2022 № 1117. Ofitsiyni visnyk Ukrainy, 2022, № 76. [On Approval of the Procedure for Organizing the Educational Process under Martial Law] [in Ukrainian].
11. UNDRR. Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030. Geneva: United Nations Office for Disaster Risk Reduction, 2015. [in English].
12. GADRRRES. Comprehensive School Safety Framework 2022–2030. Global Alliance for Disaster Risk Reduction and Resilience in the Education Sector, 2022. [in English].
13. Pro publichni zakupivli: Zakon Ukrainy vid 25.12.2015 № 922-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2016, № 9, st. 89. [On Public Procurement] [in Ukrainian].
14. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education. Paris: UNESCO, 2023. [in English].
15. OECD. Strengthening the Resilience of Education Systems. Paris: OECD Publishing, 2022. [in English].
16. Holling C. S. Resilience and stability of ecological systems. Annual Review of Ecology and Systematics, 1973, 4, 1–23. [in English].

17. Walker B., Salt D. Resilience Thinking: Sustaining Ecosystems and People in a Changing World. Washington, DC: Island Press, 2006. [in English].
18. Weick K. E. Sensemaking in Organizations. Thousand Oaks: Sage, 1995. [in English].
19. Bryson J. M., Crosby B. C., Bloomberg L. Public value governance: Moving beyond traditional public administration and the new public management. *Public Administration Review*, 2014, 74(4), 445–456. [in English].
20. Ansell C., Gash A. Collaborative governance in theory and practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 2008, 18(4), 543–571. [in English].
21. Torfing J., Peters B. G., Pierre J., Sørensen E. Interactive Governance: Advancing the Paradigm. Oxford: Oxford University Press, 2012. [in English].
22. Heifetz R., Grashow A., Linsky M. The Practice of Adaptive Leadership. Boston: Harvard Business Press, 2009. [in English].
23. Heeks R. Information and Communication Technology for Development (ICT4D). London: Routledge, 2018. [in English].
24. World Bank. Resilient Education Systems in Ukraine: Policy Note. Washington, DC: The World Bank, 2023. [in English].
25. Bovaird T., Loeffler E. From engagement to co-production: The contribution of users and communities to outcomes and public value. *Voluntas*, 2012, 23, 1119–1138. [in English].
26. UNICEF. Ukraine Humanitarian Situation Report: Education, 2023. New York: United Nations Children's Fund, 2023. [in English].
27. ISO/IEC 27001:2022. Information Security, Cybersecurity and Privacy Protection – Information Security Management Systems – Requirements. Geneva: ISO/IEC, 2022. [in English].
28. ISO 22301:2019. Security and Resilience – Business Continuity Management Systems – Requirements. Geneva: International Organization for Standardization, 2019. [in English].
29. ISO 31000:2018. Risk Management – Guidelines. Geneva: International Organization for Standardization, 2018. [in English].
30. Boin A., 't Hart P., Stern E., Sundelius B. The Politics of Crisis Management: Public Leadership under Pressure. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. [in English].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кузьменко Ганна Олександрівна

доктор філософії в галузі публічного управління та адміністрування, доцент, доцент кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом, ORCID: 0000-0003-0672-7633

Kuzmenko Hanna

Doctor of Philosophy in Public Administration and Management, Associate Professor at the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management ORCID: 0000-0003-0672-7633

Дата надходження статті: 02.04.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 16.04.2026

Дата прийняття статті: 20.04.2026

Дата публікації статті: 09.06.2026

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2026-1\(81\)-3](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2026-1(81)-3)

УДК 351:339.9:327.39(477)

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА ЯК РЕСУРСНИЙ ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ У КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ УКРАЇНИ

І. А. Семенець-Орлова, М. М. Русинюк

INTERNATIONAL AID AS A RESOURCE FACTOR FOR ENSURING NATIONAL SUSTAINABILITY: A MANAGEMENT ASPECT IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN EXPERIENCE

Inna Semenets-Orlova, Mykola Rusyniuk

Анотація. Міжнародна допомога є стратегічним ресурсним чинником, що безпосередньо впливає на рівень національної стійкості. Наукова проблема включає потребу проаналізувати характеристики процесу імплементації міжнародної допомоги як ресурсного чинника, детермінувати характеристику інституційної трансформації, проаналізувати основні дієві напрями міжнародної підтримки (фінансова, гранти та технічна допомога, інвестиції та поглиблення економічного співробітництва). Мета статті полягає в обґрунтуванні міжнародної допомоги як чинника національної стійкості та безпеки в умовах воєнного стану в Україні. Визначено, що міжнародна допомога надала можливість Україні повністю забезпечити соціальні видатки, вивільнивши внутрішні фінансові ресурси для пріоритетного спрямування на сектор безпеки та оборони. Визначені управлінські механізми залучення, розподілу та моніторингу використання зовнішніх ресурсів в умовах безпекових викликів, що будуть корисними в реаліях воєнного стану в Україні. Аналіз переваг міжнародної підтримки свідчить про значну варіативність її механізмів – від грантових ресурсів і пільгових кредитів до інструментів технічної допомоги. Така багатовекторність джерел забезпечує комплексність залучення капіталу та високу адаптивність до актуальних потреб держави. Визначальним пріоритетом у цьому процесі стає інтеграція міжнародних ресурсів у національні стратегічні проекти, що виступає фундаментальною умовою сталого соціально-економічного поступу та посилення національної стійкості. Обґрунтовано: ключовий акцент зміщується у бік провадження адаптивних механізмів координації складних багатосторонніх ініціатив, що дозволяє гнучко реагувати на динамічні виклики глобального середовища. Виявлено: ефективність зовнішньої підтримки детермінує не тільки її обсяги, а й здатність держави імплементувати адаптивні механізми координації та фокусувати зусилля на розбудові місцевого потенціалу. Саме синергія міжнародних фінансових інструментів та інституційної спроможності громад строє надійний фундамент для довгострокового прогресу навіть у складних безпекових умовах.

Ключові слова: публічне управління, національна стійкість, міжнародна допомога, інституціоналізація ресурсів, спроможність, координація допомоги, воєнний стан, механізми, державна безпека, органи публічної влади, загрози.

Abstract. International aid is a strategic resource factor that directly affects the level of national stability. The scientific problem includes the need to analyze the characteristics of the process of implementing international aid as a resource factor, determine the characteristics of institutional transformation, analyze the main effective areas of international support (financial, grants and technical assistance, investments and deepening economic cooperation). The purpose of the article is to substantiate international aid as a factor of national stability and security in the conditions of martial law in Ukraine. It is determined that international aid has enabled Ukraine to fully provide social expenditures, freeing up internal financial resources for priority allocation to the security and defense sector. Management mechanisms for attracting, distributing and monitoring the use of external resources in the conditions of security challenges are determined, which will be useful in the realities of martial law in Ukraine. Analysis of the advantages of international support indicates a significant variability of its mechanisms – from grant resources and concessional loans to technical assistance instruments. Such multi-vector sources ensure the complexity of capital attraction and high adaptability to the current needs of the state. The defining priority in this process is the integration of international resources into national strategic projects, which is a fundamental condition for sustainable socio-economic progress and strengthening national resilience. It is substantiated that the key emphasis is shifting towards the implementation of adaptive mechanisms for coordinating complex multilateral initiatives, which allows for a flexible response to the dynamic challenges of the global environment. It is revealed that the effectiveness of external support determines not only its volume, but also the ability of the state to implement adaptive coordination mechanisms and focus efforts on building local potential. It is the synergy of international financial instruments and the institutional capacity of communities that builds a reliable foundation for long-term progress even in difficult security conditions.

Key words: public administration, national resilience, international aid, institutionalization of resources, capacity, aid coordination, martial law, mechanisms, state security, public authorities, threats.

1. Вступ. Сучасний етап державотворення в Україні характеризується безпрецедентним рівнем залучення міжнародних ресурсів, що виступають критично важливим чинником підтримки функціональності національної економіки та соціальної сфери. Однак, незважаючи на масштабність фінансової та гуманітарної допомоги, ключовою проблемою публічного управління залишається її фрагментарність та значна залежність від тактичних рішень донорів. У контексті розбудови національної стійкості постає гостра потреба у зміні парадигми: від пасивного адміністрування зовнішніх потоків до проактивного управління міжнародною допомогою як стратегічним ресурсом, що має системно інтегруватися у внутрішні державні механізми. Тому, в умовах сучасної України, контексту подальшого посилення безпекових викликів, дана тема дослідження є важливою для вдосконалення політики забезпечення національної стійкості, а, відтак, є актуальною.

Актуальність дослідження обумовлена також наявним управлінським розривом між оперативними потребами воєнного часу та стратегічними завданнями повоєнного відновлення. Існуючі моделі координації допомоги часто не враховують спроможність національних інституцій та не в повній мірі корелюються з довгостроковими пріоритетами державної життєздатності. Це створює ризики інституційної деформації, коли зовнішня підтримка заміщує внутрішні функції держави, замість того, щоб стимулювати їх самовідновлення. Відтак, розробка дієвих механізмів імплементації міжнародних ресурсів у загальну архітектуру національної стійкості є не лише науковим завданням, а й безальтернативною умовою забезпечення стратегічної автономності України.

Питання ролі та ефективності міжнародної допомоги в системі державного управління є предметом постійної наукової дискусії. Значна частина сучасних досліджень фокусується на аналізі макроекономічних наслідків зовнішнього фінансування та його впливу на стабільність державних інституцій у країнах, що перебувають у стані трансформації або збройного конфлікту. Окремий напрям наукових досліджень присвячений проблематиці національної стійкості, де міжнародна допомога розглядається не лише як фінансовий інструмент, а й як чинник зміцнення адаптивності державних систем до безпекових викликів. Зокрема, зазначений спектр питань висвітлено у працях таких вітчизняних науковців як І. Боднарюк [10], А. Боровик, О. Кравченко [1], З. Залужна [4], О. Лаба [5], Д. Лакішик

[6], О. Литвинчук, А. Шевчук, О. Войтюк [7], О. Махно [8], Т. Мединська [9, 10], Н. Олійник [10], В. Панченко [11] та інші. Проте, попри наявність ґрунтованих напрацювань, питання трансформації допомоги у ресурсний чинник національної стійкості через призму управлінської суб'єктності України залишається недостатньо розкритим, що ускладнено обмеженнями доступу до публічної інформації в умовах воєнного стану, і потребує подальшої концентрації.

Зарубіжні вчені, зокрема Е. Freyer, аналізують міжнародну фінансову допомогу як ключовий фактор, що сприяє економічному зростанню, здійснюють аналіз структури та динаміки міжнародної допомоги Україні [17]. На основі регресійного аналізу для визначення впливу міжнародної допомоги (зокрема, міжнародної допомоги розвитку) вчений з колегами встановив позитивний вплив міжнародної допомоги та прямих фінансових інвестицій на ВВП в умовах воєнного стану [17]. Однак міжнародна допомога розглядалася вченими як фактор короткотермінового впливу, а не в розрізі аналізу її стратегічного значення.

Дослідник А. Nguyen відзначає, що існує довгостроковий зв'язок між темпами зростання ВВП, прямими іноземними інвестиціями, відкритістю торгівлі та безробіттям у країні [18] та рекомендує заходи та трансформації макроекономічної політики. Однак, результати його досліджень є більш релевантними для країн Азії, слабко можуть бути корисними для України в умовах воєнного стану.

Вчені Sh. Ochilov, I. Kasimov аналізують роль економічної свободи в залученні прямих іноземних інвестицій та її вплив на економічне зростання у колишніх соціалістичних країнах з 2000 по 2021 рік за допомогою методу узагальненої оцінки моментів [19]. Дослідники стверджують, що вища економічна свобода допомагає країнам залучати додаткові іноземні інвестиції. Збільшення індексу економічної свободи на одну одиницю збільшує реальний валовий внутрішній продукт на душу населення на 0,019%. Збільшення прямих іноземних інвестицій на 1% призводить до зростання реального доходу на душу населення на 0,585% [19]. Це дослідження також надає політичні рекомендації на основі отриманих результатів, підкреслюючи важливість сприяння вільній та здоровій конкуренції, прозорості, підзвітності та інвестицій в освіту та інфраструктуру для стимулювання економічного розвитку у колишніх соціалістичних країнах. Однак, дослідження не розкриває тематику воєнного стану і контексту наявності певних обмежень.

О. Al-kasasbeh, А. Ibrahim також детермінують паралелі між міжнародною допомогою та макроекономічними показниками потрясінь, які серйозно вплинули на ВВП через зміни макроекономічних факторів. Однак цей зв'язок не був належним чином розглянутий у ракурсі актуальних даних, оскільки вчені розглядають дуже глибоку темпоральну перспективу з 1970 р. [20]. Кейс-стаді Йорданії показав існування довгострокового зв'язку між змінними: прямі іноземні інвестиції, міжнародна допомога, відкритість торгівлі та структурні інновації – суттєво впливають на економічне зростання як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі [20]. Результати дослідження показали, що збільшення іноземних інвестицій може збільшити здатність допомоги стимулювати економічне зростання. Тому політики повинні балансувати між сприятливою для інвестицій політикою. Відзначаючи цінність цього дослідження варто наголосити на потребі більш актуальних даних станом на 2023-2026 рр., які вчені не репрезентують.

Дослідник В. Pal, вивчає взаємозв'язок між ВВП, прямими іноземними інвестиціями та відкритістю торгівлі країн, використовуючи дані часових рядів з 2001 по 2016 рік [21]. Результат вказує на те, що відкритість торгівлі впливає на прямі іноземні інвестиції. Публікація має суто економічний характер та обмежене темпоральне аналітичне спрямування.

Вчені О. Chorna, О. Korolchuk, Y. Nehara [14; 15; 16] розглядають фактор впливу міжнародної допомоги на сталий економічний розвиток, однак у розрізі забезпечення національної стійкості цей проблемний аспект проаналізований не був.

Метою статті є наукове обґрунтування управлінських засад трансформації міжнародної допомоги у стратегічний ресурс зміцнення національної стійкості України та визначення ролі міжнародної допомоги у забезпеченні життєздатності держави в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

Завдання:

- здійснити концептуальний аналіз механізмів публічного управління у сфері залучення, отримання, використання, моніторингу міжнародної технічної допомоги;

- на основі аналізу емпіричних даних схарактеризувати значення міжнародної фінансової підтримки як чинника стабільності національної економіки та оборонного сектору України, а також забезпечення інституційної автономії держави в умовах посилення безпекових викликів.

2. Матеріали і методи. Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі залучення, отримання, використання, моніторингу міжнародної технічної допомоги в сучасній Україні.

Основна гіпотеза дослідження: міжнародна технічна допомога є визначальним фактором соціально-адаптаційної стійкості українського суспільства.

Серед припущень дослідження є теза про те, що національна стійкість як емерджентна якість Українського народу не могла би бути сформована без фактору міжнародної допомоги. Серед спрощень дослідження – теза про домінуючий фактор міжнародної допомоги з США.

Основою дослідження стала сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, використання яких дозволило визначити сутність, зміст та особливості публічного управління у сфері забезпечення національної стійкості в контексті сучасних безпекових загроз. Метод систематизації дав змогу згрупувати наукові підходи до визначення інституційної стійкості органів державної влади та визначити її місце у системі національної безпеки та державного управління. Використано метод концептуального аналізу для уточнення сутності національної стійкості як об'єкта публічного управління. Застосування міждисциплінарного підходу надало змогу комплексно розглянути нормативно-правове забезпечення та стратегічне планування національної стійкості. Для комплексного аналізу було поєднано системно-функціональний метод, що дозволив оцінити якість взаємодії між суб'єктами публічної влади, та структурно-інструментальний підхід, за допомогою якого було досліджено архітектуру публічного управління в умовах воєнного стану та наявний інструментарій забезпечення національної стійкості. Емпіричну та фактологічну базу дослідження склали нормативно-правові акти, статистичні дані, матеріали вітчизняної і зарубіжної практики публічного управління, періодичні видання.

3. Результати і обговорення.

3.1. Концептуальний аналіз публічного управління у сфері залучення, отримання, використання, моніторингу міжнародної технічної допомоги

Трансформація міжнародної допомоги у дієвий інструмент зміцнення національної стійкості потребує перегляду традиційних підходів до її адміністрування. У межах публічного управління цей процес доцільно розглядати не як одноразовий акт передачі ресурсів, а як складну багаторівневу систему інституційної інтеграції. Ефективність такої імплементації

безпосередньо залежить від здатності державних інституцій не лише освоювати зовнішні потоки, а й адаптувати їх до внутрішніх стандартів і безпекових пріоритетів. Ключовим завданням на цьому шляху є подолання функціональної розрізненості та формування єдиної логіки освоєння ресурсів, що дозволить забезпечити перехід від ресурсної залежності до стратегічної самодостатності держави.

В умовах сьогодення зовнішня підтримка виступає фундаментом для подолання наслідків воєнних дій через комплексну реконструкцію об'єктів інфраструктури та державного апарату. Як зазначає Т.Мединська, міжнародна допомога, яку наша держава одержує в умовах війни, носить багатоцільовий характер, включаючи значний спектр: а) підтримка макрофінансового управління та роботи уряду; б) захист населення в умовах глибокої соціальної та економічної дестабілізації; в) відновлення ключових послуг інфраструктури; г) збереження виробничо-економічного потенціалу [9, с. 101].

Аналіз поточних реалій в Україні дозволяє виокремити три основні домінанти процесу імплементації:

1) ресурсний вимір охоплює не тільки підтримку ліквідності бюджету, а й трансфер критичних технологій та обладнання, необхідних для стабілізації та відновлення базової інфраструктури;

2) інституційна трансформація передбачає модернізацію структур публічного управління шляхом інтеграції міжнародних протоколів прозорості, посилення звітності та впровадження цифрових систем контролю за використанням ресурсів;

3) соціально-адаптивна стійкість зорієнтована на розвиток спроможностей громад та громадянського сектору. Це є фундаментальною передумовою для створення багаторівневої системи національної резильєнтності, здатної ефективно функціонувати в умовах кризових навантажень передбачає не тільки пряму фінансову підтримку бюджетної стабільності, а й залучення критичних технологій та матеріально-технічних засобів для відновлення об'єктів критичної інфраструктури.

Отже, комплексне поєднання ресурсного забезпечення, інституційної прозорості та активізації громадського сектору формує цілісну модель відновлення, що дозволяє не тільки подолати поточні виклики, а й закласти фундамент тривалої національної стійкості.

Правовий базис цієї допомоги вважається складним, адже ґрунтується на принципах міжнародного права (суверенітет, гуманність, невтручання, нейтральність, співробітництво,

неупередженість). Міжнародне гуманітарне право, в першу чергу, Женевські конвенції та Додаткові протоколи, вичерпно унормовують надання гуманітарної допомоги в умовах військових конфліктів, протоколюючи право на допомогу для жертв та зобов'язання сторін конфлікту санкціонувати її проходження. Для фінансової та технічної допомоги застосовуються рамкові угоди зі співробітництва та конкретні договори щодо позик/грантів, які деталізують умови надання, використання та контролю з використання міжнародної допомоги державами-реципієнтами. Діє власна правова система в межах всієї держави та включає бюджетне, податкове, митне законодавство, а також закони про міжнародні договори та публічні закупівлі; акти, які регламентують діяльність благодійних організацій та антикорупційне законодавство [1, с. 26].

Відповідно, допомога міжнародних урядових та неурядових організацій знаходить своє відображення через Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Європейський Союз (ЄС), ООН, Європейську Комісію (ЕК), Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Міжнародну організацію з міграції (МОМ); UNICEF, Міжнародну фінансову корпорацію (International Finance Corporation, IFC) [1, с. 24].

Взаємодія із зазначеними суб'єктами не обмежується тільки отриманням фінансових ресурсів, а стає каталізатором глибоких інституційних перетворень. Через механізми технічної підтримки та впровадження міжнародних стандартів відбувається зміцнення здатності органів публічної влади адаптуватися до кризових умов. Це створює надійну основу для формування національної стійкості, де зовнішня допомога виступає інструментом довгострокового розвитку, а не лише засобом оперативного реагування.

Держави-партнери та міжнародні організації зосереджують потенціал на фінансування пріоритетних державних витрат, відновлення важливих інфраструктурних об'єктів та впровадження структурних реформ. Основні напрями міжнародної підтримки включають:

1) фінансову підтримку (прямі бюджетні гранти та кредити на оптимальних умовах від міжнародних інституцій (Світовий банк, МВФ, ЄС) слугують підтримкою для України в аспекті соціальних програм, гуманітарної допомоги та критичних видатків бюджету);

2) гранти та технічну допомогу (Україна отримує допомогу для адаптивної трансформації державного управління, оптимізації критичної інфраструктури та структурного переформатування національної економіки);

3) інвестиції (стимулюється надходження іноземних інвестицій у реновацію промислового потенціалу країни, зарубіжні компанії вкладають кошти у відновлення виробничих потужностей, сприяючи тим самим зайнятості населення та зростанню податкових надходжень);

4) поглиблення економічного співробітництва шляхом укладання торговельних угод (торговельні угоди з іншими країнами та економічними блоками забезпечують Україні доступ до зовнішніх ринків, що є важливим для експортно орієнтованої економіки);

5) політичну підтримку (підтримка партнерів слугує міжнародному визнанню національних реформ, дипломатичній підтримці, захисту суверенітету) [4, с. 421-422].

Отже, залучення міжнародної підтримки слід розглядати не лише як засіб фінансової компенсації, а як системну детермінант зміцнення державних інституцій. Це створює необхідні передумови для макроекономічної стабілізації та розбудови багаторівневої системи національної резильєнтності, здатної ефективно функціонувати в умовах тривалої турбулентності.

3.2. Координація зовнішніх ресурсів для забезпечення інституційної автономії та життєздатності держави в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення

Варто окремо зупинитися на практичній результативності міжнародних грантових програм. Зокрема, у напрямі підтримки місцевих громад. Приміром, кошти спрямовані на технологічну оптимізацію енергосистеми регіону, не лише знижують залежність від імпортованих енергоресурсів, проте стають підґрунтям нарощення адаптивного потенціалу регіональної економіки. Використання механізмів міжнародної підтримки в регіонах слугує забезпеченню збалансованого поділу ресурсів та консолідацію зусиль територіальних громад у загальнодержавну стратегію відновлення. Окрім того, технічна допомога від ЄС, рекомендації МВФ та співробітництво зі Світовим стали підґрунтям інтеграції міжнародного досвіду у процес фінансування витрат державного бюджету, що слугувало забезпеченню Україні імплементувати передовий досвід для врегулювання кризових ситуацій та утвердження стратегічної стабільності [4, с. 422].

Траєкторія надходження допомоги у 2022-2023 рр. засвідчила властивість до поступового зростання. У структурі джерел переважають гранти (понад 55% загального обсягу), одночасно частки пільгових кредитів та гарантій нараховують приблизно 40% та 5% зокрема [11, с. 141].

Основними двосторонніми донорами України є США (в цілому 19 млрд дол), ЄС (спільно з окремими країнами-членами – 16 млрд дол.), Канада (3,6 млрд дол.), Велика Британія (3,4 млрд дол.), Німеччина (2,5 млрд дол.). У багатосторонньому форматі ключові показники підтримки надають МВФ (4,1 млрд дол.), Світовий банк (5,8 млрд дол.) та ЄБРР (2,3 млрд дол.) [11, с. 141].

Забезпечення фінансово-економічної стійкості України у 2022-2023 рр. у значній мірі обумовлене зовнішнім фінансуванням бюджетного дефіциту. Ресурсна підтримка міжнародних інституцій надає змогу утримувати стабільність здійснення державою її соціальних зобов'язань, що вважається критично важливим для збереження внутрішнього потенціалу національної стійкості в умовах безпекових викликів.

Окрім фінансування бюджетних потреб, залучений ресурсний потенціал фокусується на соціальному захисті внутрішньо переміщених осіб (ВПО), безперервності медичного забезпечення та стабілізації роботи критичних інфраструктури. Така стратегія є базисом для підтримання суспільного балансу та гарантування операційної резильєнтності державного апарату під впливом зовнішніх викликів.

Водночас, певна частина грантів та кредитів спрямовується на підтримку економіки, зокрема: забезпечення критичного імпорту енергоносіїв, сировини, обладнання; збереження та відновлення експортного потенціалу; підтримку підприємств та населення у регіонах, які постраждали внаслідок бойових дій; відбудову пошкодженої інфраструктури [11, с. 141].

Аналіз параметрів міжнародної допомоги Україні у 2023 році, наданої глобальними інституціями, фінансовими організаціями та державами-партнерами, надає можливість відзначити високий рівень безпрецедентного згуртування міжнародної спільноти щодо протидії військовій агресії РФ. Сконцентровані фінансові ресурси не тільки зміцнили оборонний потенціал країни, але й стали основним механізмом підтримки економічної макростабільності. Готовність міжнародних суб'єктів забезпечувати безперебійне фінансування бюджетних потреб в умовах безпекових викликів є базовою детермінантою підтримки національної стійкості та соціально-економічного відновлення Української держави [7, с. 245].

За чотири роки війни Україна отримала допомогу від ЄС та країн-членів, що дозволило вистояти, продовжувати опір агресії російської федерації та рухатися в напрямі реформ. Поряд з цим, Україна володіє унікаль-

ним практичним досвідом підтримки функціональності енергосистеми в умовах збройної агресії та готова до його трансферу міжнародним партнерам [3].

Вагомість залучення ресурсного потенціалу верифікується консолідованими статистичними показниками, що відображають структуру розподілу допомоги між паропровідними міжнародними суб'єктами.

Відповідно, починаючи від повномасштабного вторгнення РФ Україні було надано 287 млрд дол міжнародної допомоги (військової, бюджетної, гуманітарної). Домінантне становище в цьому списку посідають ЄС та країни-члени (125,4 млрд дол), а на другому місці – США (103,9 млрд дол) (рис. 1).

Притаманною властивістю підтримки США є надання грантів, а не кредитів, а також у їх лідерстві відносно військової підтримки, що оцінюється у 69 млрд дол.

У 2025 р. Міністерством фінансів України було залучено зовнішнє фінансування обсягом 52,4 млрд дол. Міжнародна підтримка слугу-

вала цілковитому забезпеченню видатків соціально-гуманітарного напрямку. Одночасно всі внутрішні фінансові ресурси були спрямовані на сектор безпеки та оборони.

Отже, міжнародна допомога надала можливість Україні повністю забезпечити соціальні видатки, вивільнивши внутрішні фінансові ресурси для пріоритетного спрямування на сектор безпеки та оборони. Основними стратегічними партнерами лишаються держави G7 та ЄС (через програму Ukraine Facility), сукупна частка яких становить понад 95% усієї зовнішньої підтримки.

У 2025 році військова допомога Україні від європейських країн зросла на 67%, а фінансова та гуманітарна – на 59% відносно з середнім показником 2022-2024 років, що дозволило забезпечити відносну стабільність загального обсягу залученої допомоги [2].

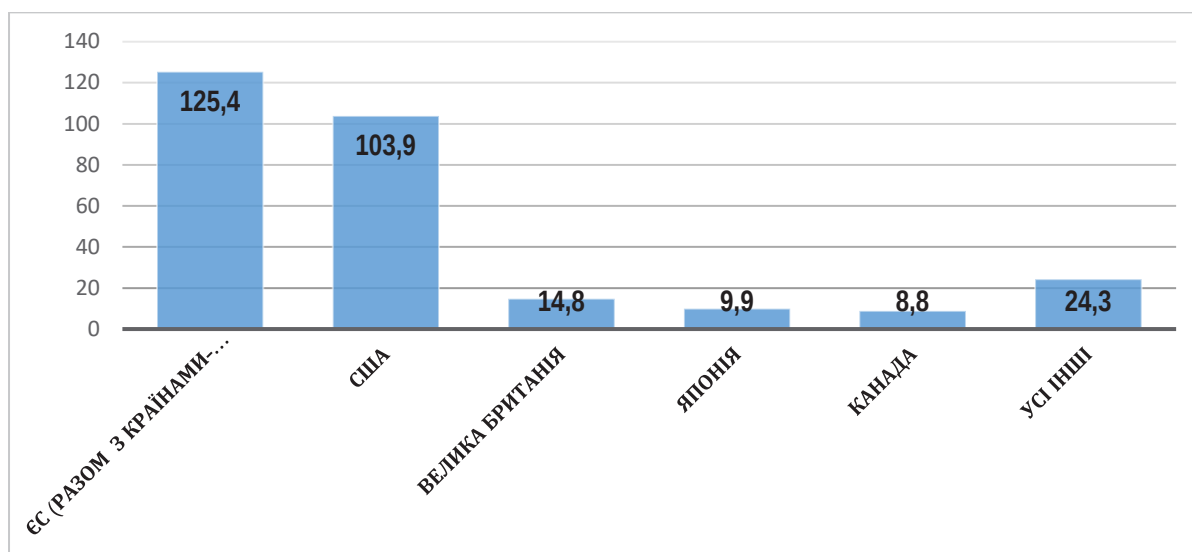
Таким чином, міжнародна фінансова підтримка – головний чинник стабільності національної економіки та оборонного сектору. Рейтинг дружності країн-партнерів показав,

Таблиця 1

Диференціація джерел та обсягів зовнішнього фінансування загального фонду державного бюджету України у 2025 р.

Джерело фінансування/донор	Сума, млрд дол. США	Питома вага, %	Примітка (тип ресурсу)
G7 ERA Loans	37,900	72,3%	Умовні боргові зобов'язання
ЄС, Ukraine Facility	12,100	23,1%	Кредити (11,5) та гранти (0,6)
МВФ	0,912	1,7%	Кредитні кошти
Світовий банк	0,733	1,4%	Кредитні кошти
Японія	0,453	0,9%	Кредитні кошти
БРРЄ	0,232	0,6%	Кредитні кошти
Всього:	52,400	100%	

Джерело: сформовано авторами за [13]

Рис. 1. Допомога Україні від партнерів у 2022-2024 рр. млрд дол

Джерело: сформовано авторами за [8; 12]

що країни Балтії, Польща, Норвегія та Велика Британія надали допомоги на суму, меншу, ніж США та ЄС, проте пропорційно до суми їх ВВП рівень допомоги є більшим [10, с. 101].

У сфері фінансової та гуманітарної підтримки більшої значимості набуває діяльність інституцій ЄС. Якщо у 2022 р. їхня питома вага складала близько 50% відповідних видатків європейських донорів, то у 2025 році – це уже 89%. Означений аспект обумовлений запровадженням багатовекторних інструментів, першу ергу Ukraine Facility (34,5 млрд євро до кінця 2025 року) та кредитного механізму ERA (18,1 млрд євро завдяки акумулюванню доходів від заморожених активів російської федерації). Поміж тим, ЄР ухвалила новий Ukraine Support Loan сукупним обсягом 90 млрд євро, серед яких 30 млрд мають спрямовувати як доповнююча компонента до діючого Ukraine Facility [2].

Оцінюючи обсяги та перспективи підтримки, на фоні регулярних пакетів допомоги простежується стійкий тренд щодо їх розширення на роки вперед. Україна буде володіти партнерським ресурсом на протязі всієї фази військових дій, адже міжнародна спільнота все більш частіше ідентифікує Українську державу як бастион вільного світу та основну фортецю європейських цивілізаційних цінностей [6, с. 90-91].

Отже, трансформація міжнародної підтримки із формату термінової допомоги у стратегічне співробітництво є ключовим фактором національної стійкості. Це закладає надійний фундамент для стабільності державного апарату, дозволяючи системі публічного управління ефективно функціонувати навіть у режимі тривалого виснажливого протистояння.

Аналіз переваг міжнародної підтримки свідчить про значну варіативність її механізмів – від грантових ресурсів і пільгових кредитів до інструментів технічної допомоги. Така багатовекторність джерел забезпечує комплексність залучення капіталу та високу адаптивність до актуальних потреб держави. Визначальним пріоритетом у цьому процесі стає інтеграція міжнародних ресурсів у національні стратегічні проекти, що виступає фундаментальною умовою сталого соціально-економічного поступу та посилення національної стійкості.

Досвід України засвідчив, що дієвість міжнародної допомоги визначається не тільки

масштабами, однак і організаційною структурою, механізмами координації та рівнем прозорості. Інновації, які вперше впроваджені в Україні, можуть стати майбутнім підзвітності допомоги та ролі країн-реципієнтів у співробітництві з метою розвитку [5].

Існують виклики, зокрема такі як фрагментація та дублювання проєктів, ризик корупції та недосконалість механізмів підзвітності та публічного контролю за використанням ресурсів. Водночас, залежність від зовнішньої підтримки обумовлює потенційні загрози відносно фінансової автономії країни. У контексті загострення безпекових викликів та загроз, стратегічним пріоритетом стає формування механізмів, які зумовлять до найбільш оптимального способу використовувати міжнародну підтримку (цифровізація фінансових процесів, впровадження сучасних технологій моніторингу та контролю за використанням ресурсів, імплементацію передового міжнародного досвіду бюджетної прозорості) [4, с. 423].

Координація між різними суб'єктами вимагає постійних інновацій та інституційної адаптації. Поміж тим, надмірна забюрократизованість, політична заангажованість розподілу ресурсів, невідповідність між антикризовим регулюванням та базисом стійкості, довготривалими реформами, чутливість до змін політичних циклів та систем у країнах-донорах. Щоб антикризова ефективність набула характеру стратегічної стійкості, ключовий фокус слід перенести на розвиток місцевого потенціалу. Формування культури самодостатності та відповідальності в регіонах є критичною умовою для перетворення міжнародної підтримки на реальний інструмент довгострокового прогресу [5].

У контексті нашого дослідження доцільно навести позицію О.Лаби, про те, що саме «міжнародна допомога в відповідь на кризу в Україні є одночасно стресестом і лабораторією для глобального фінансування розвитку ... система міжнародної допомоги, в якій двосторонні донори надають капітал, багаторічні організації є провідниками макроекономічної стабільності, а приватні фонди і установи сприяють інноваціям, продемонструвала надзвичайну стійкість і здатність до адаптації в екстремальних умовах» [5].

Масштаб фінансових потреб України для повоєнного відновлення потребує якісно

нових підходів до формування комплексних стратегій розвитку та акумуляції міжнародної допомоги. У рамках розбудови національної стійкості основним вбачається формування дієвого механізму координації між донорами та країною-реципієнтом. Визначальним пріоритетним при цьому має бути оптимізація інфраструктурної та виробничої основи, активізація інноваційної діяльності та розвиток людського потенціалу шляхом залучення різнопланових фінансових інструментів: від пільгового кредитування та грантів до механізмів державно-приватного партнерства [11, с. 142].

4. Висновки

1. Аналіз проведеного дослідження засвідчив, що міжнародна допомога для України трансформувалася з інструменту оперативного реагування на критичний ресурсний чинник національної стійкості. Управлінський аспект цієї взаємодії полягає у переході від пасивного споживача ресурсів до стратегічної інтеграції в систему публічного управління. Досвід України доводить, що ефективність зовнішньої підтримки детермінує не тільки її обсяги, а й здатністю держави імплементувати адаптивні механізми координації та фокусувати зусилля на розбудові місцевого потенціалу. Саме синергія міжнародних фінансових інструментів та інституційної спроможності громад строює надійний фундамент для довгострокового прогресу навіть у складних безпекових умовах.

2. Практична цінність українського досвіду полягає у формуванні унікальної моделі адаптивного управління в умовах невизначеності. Український досвід розбудови національної стійкості в умовах безпрецедентних безпекових загроз, на відміну від досвіду інших транзитних країн, слугує підґрунтям для переосмислення міжнародних стандартів фінансування розвитку. Ключовий акцент зміщується у бік провадження адаптивних механізмів

координації складних багатосторонніх ініціатив, що дозволяє гнучко реагувати на динамічні виклики глобального середовища.

Подальші дослідження у даному напрямі повинні бути сфокусовані на розробці нормативно-правових та інституційних засад, що дозволить закріпити здобутий досвід координації міжнародних ресурсів у постійно діючій системі стратегічного планування.

Конфлікт інтересів.

Автори декларують, що не мають конфлікту інтересів стосовно даного дослідження, в тому числі фінансового, особистісного характеру, авторства чи іншого характеру, що міг би вплинути на дослідження та його результати, представлені в даній статті.

Фінансування.

Дослідження виконане в рамках науково-дослідних тем: “Кризово-адаптаційна стійкість публічної служби в умовах посилення безпекових викликів”, номер державної реєстрації – 0125U003404; “Нейроархітектоніка цифровізації та ентропійного розвитку соціально-економічних систем”, номер державної реєстрації – 0126U001539.

Доступність даних.

Рукопис не має пов'язаних даних.

Використання засобів штучного інтелекту.

Автори підтверджують, що не використовували технології штучного інтелекту при створенні представленої роботи.

Внесок авторів:

Микола Русинюк: формалізація даних, дослідження, методологія, програмне забезпечення, візуалізація, чернетка, редагування;

Інна Семенець-Орлова: концептуалізація, формальний аналіз, фінансування, адміністрування проєкту, ресурси, керівництво, валідація.

References:

1. Borovyk, A. V., & Kravchenko, O. S. (2025). Pravovyi mekhanizm nadannia mizhnarodnoi finansovoi ta humanitarnoi dopomohy [Legal mechanism for providing international financial and humanitarian assistance]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal, 7, 22-26. Retrieved from: https://lsej.org.ua/7_2025/6.pdf DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/4>[in Ukrainian].
2. Yevropa u 2025 rotsi zbilshyla viiskovu dopomohu Ukraini na 67%, SShA skorotyly na 99% (2026, November 2). Ukrinform. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/4090141-evropa-u-2025-roci-zbilsila-vijskovu-dopomogu-ukraini-na-67-ssa-skorotili-na-99.html>[in Ukrainian].

3. Za chotyry roky viiny Ukraina otrymala vid yevropeiskyykh krain €193 miliardy dopomohy – Svyrydenko (2026, March 31). Ukrinform. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/4107717-za-coti-ri-roki-vijni-ukraina-otrimala-vid-evropejskih-krain-193-milardi-dopomogi-sviridenko.html>[in Ukrainian].
4. Zaluzhna, Z. (2025). Rol mizhnarodnoi pidtrymky u finansuvanni vytrat derzhavnoho biudzhetu Ukrainy v umovakh viiny [The role of international support in financing the state budget of Ukraine in wartime]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, 4(51), 419-424. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-51-59>[in Ukrainian].
5. Laba, O. M. (2025). Orhanizatsiina struktura mizhnarodnoi hrantovoi dopomohy Ukraini: vid frahmentatsii do koordynatsii [Organizational structure of international grant assistance to Ukraine: from fragmentation to coordination]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 78. Retrieved from: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/6519/6458> DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-78-54>[in Ukrainian].
6. Lakishyk, D. M. (2023). Spetsyfika dopomohy derzhav zakhodu Ukraini u viini z rosiiskoiu federatsiieiu [Specifics of Western assistance to Ukraine in the war with the Russian Federation]. *Problemy vsesvitnoi istorii*, 3(23), 83-93. DOI: <http://doi.org/10.46869/2707-6776-2023-23-4>[in Ukrainian].
7. Lytvynchuk, O., Shevchuk, A., & Voitiuk, O. (2024). Mizhnarodna dopomoha Ukraini v umovakh viiny yak vyd spivrobotnytstva z mizhnarodnymy orhanizatsiiami [International assistance to Ukraine in times of war as a form of cooperation with international organizations]. *Zbirnyk naukovykh prats*, 1 (32). S. 239-252. DOI: 10.24144/2078-1431.2024.1(32).239–252[in Ukrainian].
8. Makhno, O. (2025, June 12) Obsiahy mizhnarodnoi dopomohy Ukraini 2022-2024 rr. [Volumes of international assistance to Ukraine 2022-2024]. Retrieved from: <https://www.ukrmilitary.com/2025/06/2022-2024.html>
9. Medynska T. V. (2025). Mizhnarodna finansova dopomoha Ukraini v umovakh viiny: tsili ta perspektyvy [International financial assistance to Ukraine in times of war: goals and prospects]. *Pratsi Naukovoho tovarystva im. Shevchenka. Ekonomichniy zbirnyk*, 5, 98-110. Retrieved from: <https://www.journals-lute.lviv.ua/index.php/proceedings/article/view/2063/1942> DOI: <https://doi.org/10.32782/1563-3950-2025-5-5> [in Ukrainian].
10. Medynska, T. V., Bodnariuk, I. L., & Oliinyk, N. R. (2023). Mizhnarodna dopomoha yak osnova povoiennoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy [International aid as the basis for post-war economic recovery in Ukraine]. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 73, 93-102. [in Ukrainian].
11. Panchenko, V. A. (2024). Rol mizhnarodnoi finansovoi dopomohy u vidbudovi ekonomiky Ukrainy v umovakh viiny [The role of international financial assistance in rebuilding Ukraine's economy during wartime], *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, 2 (108), 139-143. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2024-2\(108\)-139-143](https://doi.org/10.26642/jen-2024-2(108)-139-143)[in Ukrainian].
12. Skilky USA vytrachaiut na ukrainsku oboronu i chy mozha tse zaminyty. (2025, March 31). Tsentr ekonomichnoi stratehii [Center of Economic Strategy]. Retrieved from: <https://ces.org.ua/us-spent-defense/> [in Ukrainian].
13. Chorna O., Semenets-Orlova I. S., Shyshliuk V., Pugachov M., Pugachov, V. (2023). Anti-Crisis regulation of enterprises through digital management. *International Journal of Professional Business Review*. 8(5). 90. DOI:10.55908/SDGS.V11I3.816.
14. Korolchuk O. (2025). et al. Conceptual aspects of public administration of the quality of life in the context of war. *Health Leadership and Quality of Life*. 4. 1. DOI:10.56294/hl2025587.
15. Nehara, Y. D., Orlova, I. S., Kapitanets, S., Kyrychenko, M., & Bykov, O. (2024). The ethical aspect of public administration under special regime and sustainable development. *Salud, Ciencia y Tecnología-Serie de Conferencias*, 3, 755.
16. Freyer, E. & Lishchynskyy, I. & Lyzun, M. (2024). The impact of international aid and foreign direct investment on economic growth in Ukraine. *Journal of european economy*. 3. 379-394. 10.35774/jee2024.03.379.
17. Nguyen, A. (2022). The relationship between economic growth, foreign direct investment, trade openness, and unemployment in South Asia. *Asian Academy of Management Journal*. 27. 10.21315/aamj2022.27.2.2.
18. Ochilov, Sh. & Kasimov, I. & Haldarov, Z. (2023). The Role of Economic Freedom in the Relationship between Foreign Direct Investment and Economic Growth: Evidence from Former Socialist Countries. *Journal of Economic Integration*. 38. 322-334. 10.11130/jei.2023.38.2.322.

19. Al-kasasbeh, O. & Ibrahim, Ali. (2018). The Impact of Foreign Direct Investment, Aids and Economic Growth: Evidence from Structural Breaks for Jordan. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*. 8. 10.6007/IJARBSS/v8-i11/4931.

20. Pal, B. (2016). Trade Openness, Foreign Direct Investment and Economic Growth: Empirical Evidence from India. *Adhyayan: A Journal of Management Sciences*. 6. 10.21567/adhyayan.v6i2.7047.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Inna Semenets-Orlova

Doctor of Science in

Public Administration, Professor,

¹ *Head of the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, 03039, Kyiv, Frometivska St., 2*

² *Leading Researcher, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, 03057, Kyiv, Beresteyskyi Avenue, 54/1, e-mail: innaorlova@ukr.net ORCID: 0000-0001-9227-7426*

Семенець-Орлова Інна Андріївна

Доктор наук з державного управління, професор

¹ *Завідувач кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом,*

03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2,

² *Провідний науковий співробітник, Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, 03051, м. Київ, пр. Берестейський, 54/1 e-mail: innaorlova@ukr.net ORCID: 0000-0001-9227-7426*

Mykola Rusyniuk

PhD in Public Administration,

Doctoral Student, Interregional Academy of Personnel Management

e-mail: rusenyuk_mykola@ukr.net ORCID: 0009-0002-4791-6633

Русинюк Микола Миколайович

кандидат наук з державного управління, докторант, кафедра публічного адміністрування,

Міжрегіональна Академія управління персоналом,

e-mail: rusenyuk_mykola@ukr.net ORCID: 0009-0002-4791-6633

Дата надходження статті: 30.03.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 16.04.2026

Дата прийняття статті: 20.04.2026

Дата публікації статті: 09.06.2026

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2026-1\(81\)-4](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2026-1(81)-4)

УДК 271.2(477):355.01(470:477)

РЕЛІГІЙНИЙ ФРОНТ: ДІЯЛЬНІСТЬ ПЦУ ЯК ВІДПОВІДЬ НА РОСІЙСЬКУ ЗБРОЙНУ АГРЕСІЮ (2014 – 2026 РР.)

І. А. Сторожук

THE RELIGIOUS FRONT: THE ACTIVITIES OF THE OCU AS A RESPONSE TO RUSSIAN ARMED AGGRESSION (2014–2026)

Iryna Storozhuk

Анотація. У статті проаналізовано трансформацію суспільно-політичної та соціальної діяльності Православної Церкви України (ПЦУ) в умовах тривалої російської збройної агресії. Досліджено роль ПЦУ як активного суб'єкта загальнонаціонального опору, що виходить за межі традиційної релігійної практики.

Визначено, що отримання Томосу про автокефалію стало не лише релігійною подією, а й стратегічним чинником забезпечення ідеологічної безпеки України та боротьби з концептами «руського міра». Особливу увагу приділено діяльності ГО «Елеос-Україна» як провідної синодальної установи, що реалізує концепцію «діаконії дії». Висвітлено ключові проєкти організації: створення мережі шелтерів Святої Ольги, допомогу постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК) у межах проєкту «Поруч з тобою», а також евакуаційні місії та гуманітарну логістику.

Розглянуто еволюцію інституту військового та медичного капеланства, роль духовенства у підтримці морально-психологічного стану Збройних Сил України та участь у комеморативних практиках (зокрема, створення меморіалу «Стіна пам'яті»). Доведено, що ПЦУ інтегрувалася в систему національної безпеки як важливий інструмент соціальної згуртованості та гуманітарного забезпечення. Зроблено висновок, що поєднання духовної місії з професійною соціальною роботою та патріотичною позицією дозволило ПЦУ стати одним із найбільш довірених суспільних інститутів сучасної України.

Ключові слова: Православна Церква України (ПЦУ), «Елеос-Україна», соціальне служіння, російсько-українська війна, військове капеланство, СНПК, гуманітарна допомога, релігійна безпека.

Abstract. The article analyzes the transformation of the socio-political and social activities of the Orthodox Church of Ukraine (OCU) in the context of prolonged Russian armed aggression. It explores the role of the OCU as an active subject of national resistance that transcends traditional religious practice.

It is determined that obtaining the Tomos of Autocephaly was not merely a religious event but a strategic factor in ensuring Ukraine's ideological security and countering the concepts of the «Russian World» (Russkiy Mir). Particular attention is paid to the activities of the NGO «Eleos-Ukraine» as a leading synodal institution implementing the concept of «diaconia in action.» The article highlights the organization's key projects: the establishment of the St. Olga network of shelters, assistance to survivors of conflict-related sexual violence (CRSV) within the «Next to You» project, as well as evacuation missions and humanitarian logistics.

The study examines the evolution of the institution of military and medical chaplaincy, the role of the clergy in supporting the moral and psychological state of the Armed Forces of Ukraine, and participation in commemorative practices (specifically, the creation of the «Wall of Remembrance» memorial). It is proved that the OCU has integrated into the national security system as an essential tool for social cohesion and humanitarian support. The article concludes that the combination of a spiritual mission with professional social work and a patriotic stance has allowed the OCU to become one of the most trusted social institutions in modern Ukraine.

Key words: Orthodox Church of Ukraine (OCU), Eleos-Ukraine, social service, Russo-Ukrainian War, military chaplaincy, CRSV, humanitarian aid, religious security.

1. Вступ. В умовах тривалої та виснажливої російсько-української війни проблема консолідації українського суспільства та пошуку ефективних механізмів зміцнення національної безпеки набуває екзистенційного значення. Релігійний чинник у цьому контексті перестає бути суто справою особистого переконання, перетворюючись на потужний інструмент

стратегічної стійкості держави. Зіткнувшись із реаліями повномасштабної агресії, Православна церква України (ПЦУ) здійснила фундаментальне переформатування своєї місії: від традиційного інституту духовного наставництва вона еволюціонувала до активного суб'єкта гуманітарного захисту та підтримки обороноздатності країни.

ПЦУ виступає ключовим бар'єром проти експансії ідеології «руського міра», яка використовує релігію як м'яку силу для дестабілізації України. Вивчення того, як церква інтегрується в архітектуру національної безпеки, є критично важливим для розуміння процесів деокупації духовної сфери.

Діяльність спеціалізованих структур, як-от ГО «Елеос-Україна», свідчить про професіоналізацію соціального служіння. Релігійні цінності сьогодні інтегруються у фахову соціальну роботу, що потребує наукового осмислення як нова модель взаємодії Церкви, держави та громадянського суспільства.

Роль духовенства у таких специфічних сферах, як медичне капеланство, евакуаційна логістика, медіація конфліктів та допомога постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК), досі не отримала належного теоретичного узагальнення. Ці напрями безпосередньо впливають на рівень громадянської згуртованості та психологічну стійкість нації.

Попри наявність значного масиву публіцистичних матеріалів, у сучасному науковому дискурсі спостерігається виразний дефіцит комплексних досліджень, які б розглядали соціальне служіння ПЦУ не просто як акт благодійності, а як складний інструмент соціальної інженерії та політичної стабілізації. Недостатня вивченість освітньо-реабілітаційних моделей, що впроваджуються церквою, обмежує можливості їхнього масштабування на державному рівні, що й визначає нагальну потребу в даному дослідженні.

Мета статті полягає у комплексному аналізі суспільно-політичної та гуманітарної діяльності ПЦУ в контексті відсічі російській агресії, а також у дослідженні трансформації соціального служіння церкви (на прикладі проєктів ГО «Елеос-Україна») як інструменту зміцнення національної безпеки та громадянської згуртованості.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. У центрі уваги таких дослідників, як С. Здіорук, Є. Харьковщенко, Є. Пілецький та Ю. Скоклюк, перебуває питання релігійної безпеки [1, 7]. Вони аргументують, що в умовах війни релігія перестає бути приватною справою і стає елементом національної стійкості. Процес становлення ПЦУ та його значення для державотворення ґрунтовно досліджує А. Киридон [3]. Вона розглядає отримання Томосу як «архітектоніку процесу», де церковна незалежність прирівнюється за значущістю до відновлення державної незалежності у 1991 році. О. Баженов та Л. Дрогомирецька зосереджуються на аспек-

тах інституціоналізації церкви, досліджуючи, як ПЦУ адаптує свої структури до викликів воєнного часу [6]. Цей напрям є найбільш динамічним і представлений роботами практиків та науковців, таких як Т. Калениченко, Ю. Руснак та С. Дмитрієв [2, 5, 20]. Окремий пласт публікацій та звітів (зокрема мережі «Елеос-Україна») присвячений еволюції соціального служіння Церкви від традиційної благодійності до професійної реабілітації та волонтерства. Дослідники виділяють системну роботу ПЦУ у сфері військового та медичного капеланства, де вона виступила ініціатором законодавчих змін та розробки спеціалізованих посібників («Книга життя») [14, 15, 16]. Особлива увага в останніх розвідках приділяється роботі з найскладнішими травмами війни: мережі шелтерів Святої Ольги та проєктам допомоги постраждалим від сексуального насильства (СНПК) [17, 18, 21]. Таким чином, сучасний науковий дискурс визначає ПЦУ не лише як релігійну інституцію, а як активний «гуманітарний тил», що забезпечує життєстійкість суспільства в умовах агресії.

2. Матеріали і методи. Україна є поліконфесійною державою, на території якої представлені різні віросповідання. Однак майже 97% наявних конфесійних структур належать до християнської традиції [1]. За показником довіри Церква продовжує утримувати першість серед соціальних структур суспільства, і її позиція значною мірою формує громадську думку населення щодо різних сфер життя. Згідно з даними опитування, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова з 28 лютого по 6 березня 2025 року, 65% респондентів висловили довіру до Церкви як до соціального інституту [4].

Від початку широкомасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 року ПЦУ чітко та однозначно окреслила свою громадянську позицію. Церква одразу категорично засудила російську агресію, виступила за негайне відновлення територіальної цілісності Української держави, долучилася до процесу підтримки України на міжнародній арені та виявилася активним учасником кампаній з надання гуманітарної допомоги потерпілим громадянам, внутрішньо переміщеним особам (ВПО) та Збройним силам України (ЗСУ) [1].

Варто наголосити, що вже саме існування ПЦУ є ударом по ідеології «руського міра», яка передбачає геополітичний, культурний та духовний вплив Росії на територіях, які вона вважає сферою свого домінування. Створення помісної автокефальної церкви дозволило українському православ'ю стати незалежним духовним чинником і національною інститу-

цією, яка відкрито підтримує українську державність, мову та ідентичність. Це є прямою протилежністю ідеологічним цілям кремлівського неоімперіалізму. Отримання Томосу й утворення Православної церкви України – епохальна подія не лише релігійно-церковного життя, а й процесу державотворення. Експерти прирівнюють її значущість до здобуття незалежності Україною в 1991 році [3].

Сьогодні релігійна безпека в Україні означає протидію розповсюдженню ідеологій «руського міра», «святої Русі» та «триєдиного народу» [7]. ПЦУ стала органічною частиною концепту «Українського світу», заснованого на єдності української громади по всьому світу та взаємодії на спільних ціннісних засадах, що є важливим чинником перемоги України. Історичне значення створення ПЦУ складно переоцінити. Слушною є думка сучасних науковців про те, що в основі кожної національної автокефалії XIX–XX ст. лежало бажання відмежуватися від імперії та отримати незалежний статус [3]. Намагаючись втримати свій вплив, Москва агресивно засудила створення ПЦУ, розгорнувши кампанії дискредитації Томосу. Однак така масштабна реакція лише підтвердила: без контролю над українською церквою ідеологія «руського міра» зазнає системного краху.

Оскільки ПЦУ розглядається як серйозна перешкода для поширення проросійських поглядів, ця структура зазнала найбільших репресій з боку окупаційної влади. Місцеві пропагандисти поширюють неправдиву інформацію про ПЦУ, яка, попри тиск, відмовляється здійснювати перереєстрацію за російським законодавством. З усіх зафіксованих випадків гонінь на релігійні групи 34% стосувалися саме громад та кліру ПЦУ. Апогеєм тиску стало захоплення у травні 2023 р. російськими спецслужбами кафедрального собору святих рівноапостольних Володимира та Ольги у Сімферополі. Митрополит Кримський і Сімферопольський Климент назвав цей крок актом геноциду, оскільки храм протягом усіх років окупації залишався єдиним осередком українства на півострові [7, с. 29].

Боротьба ПЦУ проти російської експансії вийшла за межі богословських дискусій. Церква своєю діяльністю створює «гуманітарний тил». Основні напрями діяльності духовенства в умовах війни можна окреслити так:

- забезпечення постраждалого населення продуктами харчування, одягом, засобами гігієни;

- надання притулку ВПО (розміщення на власних локаціях, допомога у зведенні тимчасового житла);

- підтримка ЗСУ (закупівля спорядження, тактичного обладнання, амуніції, автотранспорту);

- логістичний супровід у сфері охорони здоров'я (постачання медичного обладнання та препаратів);

- інформаційно-комунікативна діяльність (підтримка моральної стійкості, зміцнення міжнародного партнерства) [1].

Важливим аспектом волонтерської діяльності ПЦУ стало створення громадської організації «Елеос-Україна» у 2014 р. Назва «Елеос» з грецької означає «милість» та «співчуття». Метою організації є соціальне служіння незалежно від віросповідання бенефіціарів. За період 2014–2018 рр. «Елеос-Україна» передала 450 тонн гуманітарної допомоги на передову; 500 родин загиблих отримали продуктову підтримку [19]. У цей же час 200 священників та капеланів оволоділи навичками допомоги при ПТСР [19]. Важливим напрямом стало збереження пам'яті про полеглих: голова правління організації, протоієрей С. Дмитрієв, виступив одним із ініціаторів створення у 2015 р. «Стіни пам'яті» на мурах Михайлівського Золотоверхого монастиря.

У роки широкомасштабного вторгнення «Елеос-Україна» продовжує бути містком між релігійною та державною інституціями. Серед ключових проєктів – створення Мережі шелтерів Святої Ольги для жінок і дітей, постраждалих від домашнього насильства та воєнних злочинів. Станом на 2025 рік прихисток отримали:

- м. Буча (Київщина) – 74 особи;
- м. Хотин (Чернівецька обл.) – 120 осіб;
- с. Лисець (Івано-Франківщина) – 88 осіб;
- с. Лужани (Буковина) – 123 особи;
- реабілітаційний шелтер для постраждалих від СНПК (Івано-Франківщина) – 105 осіб [17].

Окремим вектором у межах проєкту «Поруч з тобою» є допомога жінкам, які постраждали від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК). Священники проходять спеціальні тренінги, щоб спілкуватися з потерпілими без ретравматизації [21]. Також реалізуються евакуаційні місії («Дорога надії»), зокрема після підриву Каховської ГЕС було врятовано 1500 людей [18].

Окремо варто наголосити, що «Елеос-Україна» однією з перших запровадила інститут медичних капеланів. Завдяки зусиллям організації у 2022 р. посаду «капелан в охороні здоров'я» було офіційно внесено до державного переліку посад [15]. У 2023 р. видано «Книгу життя» – підручник для капеланів у сфері паліативної допомоги [16]. Крім того, капелани

працюють із людьми, які живуть із ВІЛ/СНІД. Станом на 2024 р. 43 капелани пройшли тренінг «Н-Н», що підвищило їхню обізнаність у питаннях громадського здоров'я в ЗСУ [17].

Подібна трансформація служіння – від суто обрядової практики до комплексної соціально-психологічної підтримки – стала визначальною і для іншої стратегічної сфери. Паралельно з розвитком медичного душпастирства в Україні відбувалося зміцнення інституту військового капеланства, де священнослужитель почав поєднувати ролі духовного наставника та фахового помічника.

Хоча процес створення цієї служби розпочався ще з проголошення незалежності, до 2014 р. капелани були поодинокими служителями. Офіційно інститут запрацював з 2017 р., коли посада військового священника стала штатною [5]. Сучасний капелан поєднує ролі волонтера, психолога та душпастиря. Через дефіцит психологів на передовій у перші роки війни священники стали тими довіреними особами, з якими воїни могли ділитися емоціями [2, с. 175].

Важливим напрямом діяльності ПЦУ є підтримання сталого зв'язку з військом. Особистий приклад надає митрополит Епіфаній, який систематично відвідує військові частини (зокрема на Хмельниччині) [8, 9]. Резиденція Предстоятеля стала майданчиком для діалогу з командуванням: у 2025 р. відбулися зустрічі з офіцерами Сухопутних військ та Командувачем Нацгвардії О. Півненко [10, 11], у 2024 р. – з бійцями 43-ї окремої артилерійської бригади [12], а у 2023 р. – з генералом В. Залужним [13]. Такі заходи зміцнюють єдність між духовними та оборонними інституціями держави.

3. Висновки. Таким чином, ПЦУ остаточно трансформувалася з суто релігійної інституції на стратегічного суб'єкта національної безпеки. Отримання Томосу та розбудова неза-

лежної помісної церкви стали не лише актом відновлення історичної справедливості, а й критично важливим інструментом деокупації духовно-культурного простору України. Церква виступає головним ідеологічним опонентом концепції «руського міра», пропонуючи натомість ціннісну модель «Українського світу», засновану на солідарності та державотворенні.

На прикладі діяльності ГО «Елеос-Україна» простежується перехід від традиційної церковної благодійності до професійної соціальної роботи. ПЦУ демонструє унікальну здатність працювати з найскладнішими травмами війни: сексуальне насильство (СНПК), допомога людям із ВІЛ/СНІД, паліативна опіка та реабілітація ветеранів. Створення мережі шелтерів «Святої Ольги» та евакуаційні місії («Дорога надії») підтверджують роль Церкви як ефективного партнера держави у розв'язанні гуманітарних криз.

Важливим здобутком став розвиток медичного та військового капеланства. Завдяки ініціативам «Елеос-Україна» душпастирська опіка отримала офіційне визнання на державному рівні (включення посади медичного капелана до класифікатора професій). Сучасний український капелан – це багатофункціональна постать, що поєднує ролі духовного наставника, психолога та медіатора, забезпечуючи моральну стійкість як цивільного населення, так і особового складу ЗСУ.

Високий рівень довіри до Церкви (65% станом на 2025 р.) та активна комунікація Предстоятеля ПЦУ з військовим керівництвом країни свідчать про те, що релігійний чинник став потужним інструментом громадянської згуртованості. Діяльність ПЦУ створює надійний «гуманітарний тил», який не лише мінімізує наслідки збройної агресії, а й закладає фундамент для майбутньої соціальної реабілітації та сталого розвитку українського суспільства.

References:

1. Zdioruk, S. (2023). Derzhavno-tserkovni ta suspilno-relihiini vidnosyny v umovakh viiny rosii proty Ukrainy: analit. dopovid [State-church and socio-religious relations in the conditions of Russia's war against Ukraine: analytical report]. Kyiv: NISD. Retrieved January 20, 2026, from: https://niss.gov.ua/sites/default/files/202307/religiini_vidnosyny_dopovid_13072023_zdioruk.pdf (дата звернення: 20.01.2026).
2. Kalenychenko, T. (2018). Relihiina skladova suspilno-politychnoho konfliktu kintsia 2013–2017 rr. v Ukraini [Religious component of the socio-political conflict of late 2013–2017 in Ukraine] (Candidate's thesis). National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine.
3. Kyrydon, A. (2019). Tomos pro nadannia avtokefalii PTsU: arkhitektonika protsesu [Tomos on granting autocephaly to the OCU: architectonics of the process]. Umanska starovyna, 6, 38–46. Retrieved from: https://library.udpu.edu.ua/library_files/umanska_starovyna/2019_6/5.pdf

4. Razumkov Centre. (2025). Otsinka sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv, stavlennia do vyboriv pid chas viiny, vira v peremohu (liutyi–berezen 2025 r.) [Assessment of the situation in the country, trust in social institutions, politicians, officials and public figures, attitudes toward elections during the war, belief in victory (February–March 2025)]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r>
5. Rusnak, Yu. (2023). Formuvannia sluzhby viiskovoho kapelanstva v Zbroinykh Sylakh Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: istoryko-pravovyi aspekt [Formation of the military chaplaincy service in the Armed Forces of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war: historical and legal aspect]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*. Seriiia 18. *Ekonomika i pravo*, 40, 48–56. Retrieved from: <https://almanac.npu.kiev.ua/index.php/almanac/article/view/478/450>
6. Bazhenov, O., Drohomiretska, L., & Liubych, O. (2024). Pravoslavna Tserkva Ukrainy: aspekty instytualizatsii ta perspektyvy [Orthodox Church of Ukraine: aspects of institutionalization and prospects]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho*. Seriiia: Istorychni nauky, 35(74)(1), 22–27. Retrieved from: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/72_2024/part_1/4.pdf
7. Kharkovshchenko, Ye., Piletskyi, Ye., & Skokliuk, Yu. (2022). Relihiina vira yak chynnyk natsionalnoi bezpeky/nebezpeky v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Religious faith as a factor of national security/insecurity in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*. Seriiia 18. *Ekonomika i pravo*, 38, 26–34. Retrieved from: <https://almanac.npu.kiev.ua/index.php/almanac/article/view/425/399>
8. Pres-sluzhba PTsU. (2024). Dukhovnyi vizyt mytropolyta Epifaniiia do viiskovykh pidrozdiliv [Spiritual visit of Metropolitan Epiphanius to military units]. Retrieved from: <https://patriarchia.org.ua/news/duhovnyj-vizyt-mytropolyta-epifaniya-do-vijskovykh-pidrozdiliv/>
9. Pres-sluzhba PTsU. (2024). Yednist Tserkvy i viiska: Epifanii molyvsia z voynamy na Kamianechchyni [Unity of the Church and the army: Epiphanius prayed with soldiers in the Kamianets region]. Retrieved from: <https://patriarchia.org.ua/news/yednist-czerkvy-i-vijska-epifanij-molyvsya-z-voyinamy-na-kamianechchyni/>
10. Official website of the OCU. (2025). Predstoiatel PTsU pryiniav ukrainskykh viiskovykh u svoii rezydentsii [The Primate of the OCU received Ukrainian military personnel at his residence]. Retrieved from: <https://patriarchia.org.ua/news/predstoyatel-pczu-pryinyav-ukrayinskykh-vijskovykh-u-svoyij-rezydencziyi/>
11. Official website of the OCU. (2025). Mytropolyt Epifanii zustrivsia z komanduvachem Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Metropolitan Epiphanius met with the commander of the National Guard of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/mytropolyt-epifanij-zustrevsia-z-komanduvachem-natsionalnoyi-gvardiyyi-ukrayiny/>
12. Official website of the OCU. (2024). Mytropolyt Epifanii vidznachyv voyniv-artylerystiv [Metropolitan Epiphanius awarded artillery soldiers]. Retrieved from: <https://www.pomisna.info/uk/vsi-novyny/mytropolyt-epifanij-vidznachyv-voiniv-artylerystiv>
13. Argument. (2023). Predstoiatel PTsU Epifanii zustrivsia iz Zaluzhnym [Primate of the OCU Epiphanius met with Zaluzhnyi]. Retrieved from: <https://argumentua.com/novini/predstoyatel-ptsu-ep-fan-i-zustr-vsya-z-zaluzhnim-foto>
14. Official website of NGO “Eleos-Ukraine”. (n.d.). Pro Eleos-Ukraine [About Eleos-Ukraine]. Retrieved from: <https://eleos.com.ua/eleos-v-ukrayini/>
15. Zvit merezhi “Eleos-Ukraine” za 2022 r. [Report of the “Eleos-Ukraine” network for 2022]. (2023). Kyiv. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1O1lXjxiVpuvuW1mOAdgthegMGGKoX2NG/view>
16. Andriishyn, L.-O., Bratsiun, O., Piasta, R. et al. (2023). Knyha zhyttia: posibnyk dlia medychnykh kapelaniv, yaki pratsiuut u sferi paliativnoi dopomohy [Book of life: a guide for medical chaplains working in palliative care]. Kyiv: Vydavnychiy dim “KALYTA”.
17. Zvit merezhi “Eleos-Ukraine” za 2024 r. [Report of the “Eleos-Ukraine” network for 2024]. (2025). Kyiv. Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1HtkhsgmfubQR_Ep0DsCsAtSxsu2u0SID/view
18. Zvit merezhi “Eleos-Ukraine” za 2023 r. [Report of the “Eleos-Ukraine” network for 2023]. (2024). Kyiv. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1tcKlIaVAS4VsHJNqer8hJKmiNuTgTpRp/view>
19. Zvit merezhi “Eleos-Ukraine” za 2014–2018 rr. [Report of the “Eleos-Ukraine” network for 2014–2018]. (2019). Kyiv. Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1EXbwwXRxmsV3EcyS4Q0xa_8vg3OdrT6A/view

20. Kapelan Serhii Dmytriiev. “My hovorymo pro Boha vsiudy: v kaviarni, bari, aeroportu...” [“We talk about God everywhere: in a café, bar, airport...”]. (2021). Credo. Retrieved from <https://credo.pro/2021/09/300841>

21. Eleos-Ukraine. (2023). Proiekt “Poruch z toboiu”: rozpochato navchannia dlia fakhivtsiv, yaki pratsiuiut z postrazhdalymy vid SNPК [Project “Near You”: training launched for specialists working with victims of conflict-related sexual violence]. Retrieved from <https://eleos.com.ua/proyekt-poruch-z-toboyu-rozpochato-navchannya-dlya-fahivtsiv-yaki-pratsyuyut-z-postrazhdalymy-vid-snpk/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Storozhuk Iryna

*Candidate of Historical Sciences, Associate
Professor of the Department of Philosophy
and Social Disciplines, Interregional Academy
of Personnel Management
ORCID: 0000-0002-1321-4900*

Сторожук Ірина Анатоліївна

*кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри філософії та суспільних
дисциплін, Міжрегіональна Академія
управління персоналом
ORCID: 0000-0002-1321-4900*

Дата надходження статті: 30.03.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 12.04.2026

Дата прийняття статті: 20.04.2026

Дата публікації статті: 09.06.2026

DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2026-1\(81\)-5](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2026-1(81)-5)

УДК 329.12

ЧИННИКИ ЗАНЕПАДУ ЛІБЕРАЛІЗМУ ТА ПОЯВИ ПОСТЛІБЕРАЛІЗМУ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Е. Ш. Асоян

FACTORS OF THE DECLINE OF LIBERALISM AND THE EMERGENCE OF POST-LIBERALISM IN THE EUROPEAN UNION

Emma Asoian

Анотація. У статті представлені результати дослідження, присвяченого виявленню та аналізу чинників кризи лібералізму та формування постлібералізму на теренах Європейського Союзу. Стверджується, що криза лібералізму штовхає практиків і теоретиків до пошуку ефективних альтернатив, і саме таким чином з'являються ідейні та ідеологічні рішення: проміжне – неолібералізм та більш радикальне – постлібералізм. Останній наполягає на поверненні до класичних сімейних цінностей, релігійної етики та національної ідентичності. Багато політиків у ЄС, не занурюючись в глибину положень постліберальної теорії демократії, популяризують її власне «прочитання» і з метою збільшення кола своїх виборців, просувають популярні та популістські ідеї, які, у свою чергу, сприяють посиленню євроскептицизму. Серед ключових чинників занепаду ліберальної традиції та появи постліберальної альтернативи виділено: недостатньо керовану економічну глобалізацію з її поляризуючим впливом на суспільства (зростає соціальна нерівність, якість життя пересічного європейця знижується, соціальний розвиток уповільнюється тощо); екзистенційний страх людини (через загрози терористичних атак громадяни погоджуються на обмеження власних прав в надії на «умовну» безпеку та гарантії); окремі непередбачувані наслідки цифрової революції (фрагментація публічної сфери, персоналізація політики, обмеження реальної політичної участі громадян); трансформацію політичної ідентичності (відхід від космополітизму, проблеми мультикультуралізму, зростання ксенофобських настроїв, неможливість сформувати політичну ідентичність, яка спроможна замінити національну ідентичність). Криза лібералізму в Європейському Союзі наражає на небезпеку євроінтеграційні процеси, адже унія зрештою стала менш егалітарною, менш демократичною та менш відкритою до культурного розмаїття.

Ключові слова: лібералізм, постлібералізм, Європейський Союз, ідентичність, популізм, євроінтеграція, євроскептицизм, мультикультуралізм.

Abstract. The article presents the results of a study devoted to identifying and analyzing the factors of the crisis of liberalism and the formation of post-liberalism in the European Union. It is argued that the crisis of liberalism pushes practitioners and theorists to search for effective alternatives, and it is in this way that ideological solutions emerge: the intermediate one is neoliberalism and the more radical one is post-liberalism. The latter insists on a return to classical family values, religious ethics and national identity. Many politicians in the EU, without delving into the depths of the provisions of the post-liberal theory of democracy, popularize its own “reading” and, in order to increase the circle of their voters, promote popular and populist ideas, which, in turn, contribute to the strengthening of Euroscepticism. Among the key factors of the decline of the liberal tradition and the emergence of a post-liberal alternative, the following are highlighted: insufficiently managed economic globalization with its polarizing impact on societies (social inequality is growing, the quality of life of the average European is declining, social development is slowing down, etc.); existential fear of man (due to the threat of terrorist attacks, citizens agree to limit their own rights in the hope of “conditional” security and guarantees); certain unforeseen consequences of the digital revolution (fragmentation of the public sphere, personalization of politics, restrictions on real political participation of citizens); transformation of political identity (departure from cosmopolitanism, problems of multiculturalism, growth of xenophobic sentiments, inability to form a political identity that can replace national identity). The crisis of liberalism in the European Union endangers the European integration processes, as the Union has ultimately become less egalitarian, less democratic and less open to cultural diversity.

Keywords: liberalism, post-liberalism, European Union, identity, populism, European integration, Euroscepticism, multiculturalism.

1. Вступ. У нашій соціально-політичній реальності від початкового ідеалу лібералізму залишилося дуже мало. Вільний ринок був замінений глобальними олігополіями, добробут людини – диктатурою чисельності, свобода слова – надлишком «політичної коректності», центральність індивіда – політикою ідентичності, яка гіпостазує групову приналежність, а обіцянка повсюдного добробуту – зростанням нерівності. Невиконані обіцянки лібералізму делегітимізували його в корені, породжуючи прояви його заперечення, які замінюють віру в прогрес скептицизмом щодо сил, що роблять його можливим (наука, технології, знання); публічні дебати – ненормативною лексикою; громадян (членів організованої спільноти з впливовими правами та обов'язками) – недиференційованим «народом»; плюралізм – дихотомічним та спрощеним баченням суспільства; мультикультуралізм – поверненням малих батьківщин. Наслідки очевидні як у державах, так і в міжнародному ліберальному порядку. Ці дві кризи переплітаються, і було б серйозною помилкою їх розділяти: криза ліберальної демократії є невід'ємною частиною ширшої кризи ліберального порядку, що зародилася в Європі та поширилася на західний світ. Криза лібералізму штовхає практиків і теоретиків до пошуку ефективних альтернатив, і саме таким чином з'являються ідейні та ідеологічні рішення: проміжне – неолібералізм та більш радикальне – постлібералізм. Останній наполягає на поверненні до класичних сімейних цінностей, релігійної етики та національної ідентичності. «Критикуючи ліберальну традицію у засиллі несправедливості, економічного дисбалансу та процесах стагнації, постліберали прагнуть зберегти демократію, відмовившись від атомізованого індивіда, націленого на реалізацію власних цілей та інтересів» [1, с. 276]. Багато політиків у ЄС, не занурюючись в глибину положень постліберальної теорії демократії, популяризують її власне «прочитання» і з метою збільшення кола своїх виборців, просувають популярні та популістські ідеї, які, у свою чергу, сприяють посиленню євроскептицизму.

Головними представниками постліберальної теорії демократії є А. Вермель, П. Денін, Ф. Закарія, К. Калхун, Ф. Мішлівець, А. Пабст, Ф. Шміттер тощо. Більшість з цих дослідників не тільки обґрунтовують засади й принципи постлібералізму, а й аналізують кризу лібералізму, його причини та наслідки. Однак, узагальненої візії чинників занепаду лібералізму та появи постлібералізму у Європейському Союзі немає. Саме тому мета нашого дослідження полягає у виявленні та систематизації

провідних чинників кризи лібералізму та становлення постлібералізму у ЄС.

2. Матеріали та методи. Методологічною базою дослідження став комплекс загальнонаукових та логічних методів, а також низка спеціальних методів, як-то: бібліографічний, системний та структурно-функціональний. Ураховуючи теоретичну спрямованість дослідження, воно з необхідністю будувалося на аналізі широкого кола науково-дослідних першоджерел із проблематики, робіт як ключових представників постлібералізму, так і його критиків, саме тут у нагоді став бібліографічний підхід, який дозволив сформулювати розгалужене теоретичне підґрунтя для обґрунтування проблеми. Системний метод використовувався для узгодження позицій різних пошуковців і виявлення єдиної логіки розгортання процесів занепаду лібералізму у ЄС. Структурно-функціональний метод був потрібний для ідентифікації провідних чинників кризи лібералізму та появи постлібералізму у ЄС, а також – виявлення їх каузальних зв'язків та розкриття комплементарного змісту.

3. Результати та обговорення. Серед різних чинників, що сприяли постліберальному дрейфу в західному світі, кілька видаються особливо важливими, а саме: недостатньо керована економічна глобалізація з її поляризуючим впливом на суспільства; екзистенційний страх людини; окремі непередбачувані наслідки цифрової революції; трансформація політичної ідентичності. Усе це, є особливо вираженим у випадку Європейського Союзу. Усі ці чинники мають комплементарний характер та пов'язані каузальними зв'язками. Розглянемо кожен із чинників більш детально для того, щоб сформулювати загальну та структуровану візію проблеми.

Важливо, що розробники Лаакенської декларації нагадали про необхідність того, щоб Європейський Союз взяв на себе тягар і відповідальність за глобалізацію [7]. Метою було запобігти відчуттю негативних наслідків економічної глобалізації для європейських громадян. Натомість, протягом кількох років, з подальшою економічною кризою та прийнятою економічною політикою, суперечності стали очевидними. Економічна глобалізація означала не лише можливість купувати товари за зниженими цінами або подорожувати дешево, але й фінансialізацію економіки (глобальне поширення дедалі складніших фінансових інструментів та переважання фінансових інструментів та посередників, що мало вплив на реальну економіку), веб-економіку (комерційні операції з товарами та послугами через Інтернет) та трансформацію світу праці, яка,

шляхом запровадження дедалі «гнучкіших» контрактних форм, фрагментувала робочу силу та послабила зв'язок між громадянином-працівником та економікою [2]. Вплив на функціонування демократії був настільки руйнівним, що К. Крауч описав нещодавню еволюцію типового західного постдемократичного режиму наступним чином: політичний режим, у якому «хоча вибори продовжують відбуватися та впливають на уряди... політика вирішується приватно взаємодією між органами урядів та елітами, які майже виключно представляють економічні інтереси» [6, с. 6].

Постліберальна демократія також підживлюється тривожним зростанням нерівності, уповільненням — якщо не зупинкою — соціального прогресу та відносним зубожінням усіх верств суспільства, але особливо середнього та нижчого класів. Обіцянка ліберальної Європи щодо повсюдного добробуту та зростання, таким чином, зіткнулася зі зростанням нерівності та соціальної поляризації. Нерівність у Європі існує всередині європейських країн та між ними. Жодна країна зараз не має незначних показників нерівності (індекс Джині зріс навіть у традиційно егалітарних країнах, таких як Фінляндія та Швеція), але у Східній та Південній Європі відмінності ще більш помітні. Кінцевим ефектом є поляризація, як географічна (всередині країн та між країнами), так і соціальна: індустріалізовані райони проти деіндустріалізованих периферій тощо. Географія, яка збігається з географією невдоволення, відображається у результатах виборів, повторюючи одну й ту саму історію географічної поляризації невдоволення в різних країнах ЄС, яке перетворюється на голоси протесту за популістські сили. Сполучені Штати демонструють, що це явище є не лише європейським, а й західним, якщо не глобальним.

Однак у Європі хвиля популізму делегітимізує не лише так звану неоліберальну політику або політику жорсткої економії та суворості, нав'язану під час економічної кризи 2000-х років, але й ліберальну онтологію ЄС та історичний експеримент ЄС як такого. Союз, схоже, зазнає жакхливих наслідків, через те, що не виконав своєї обіцянки інтегрувати соціальне забезпечення та вільний ринок для поширення багатства та добробуту, сприяння солідарності та забезпечення кращого майбутнього, ніж сьогодні. Уявна нездатність ЄС «взяти на себе відповідальність в управлінні глобалізацією», щоб уникнути негативних економічних наслідків глобалізації, яка призвела до зростання нерівності та пов'язаного з нею зубожіння, мала значний вплив на ставлення

європейців до Європи та делегітимізувала старі еліти [8]. Незрозуміло, як Європа зі зміцнених суверенних держав могла б забезпечити більш ефективні відповіді на трансформацію економіки в епоху глобального розвитку, але сьогодні це все впливає на розчаровану громадянськість.

Збільшення кількості терористичних атак у Європі з 2004 року та фрагментація і складність загроз безпеці ще більше кинули виклик ліберальній демократії зсередини, додавши страху за свою фізичну безпеку до страху економічної нестабільності та бідності. Глобальний тероризм продемонстрував вразливість ліберальних суспільств і викликав екзистенційну тривогу, яка дозволила скоротити індивідуальні свободи в ім'я більшої безпеки. Громадяни готові відмовитися від частини своєї свободи в обмін на більшу (уявну) безпеку, поступово дозволяючи (і навіть вимагаючи) трансформації своїх ліберальних демократій у спрощені виборчі системи. Визнаючи необхідність реагування на страхи європейців, навіть найліберальніші сили адаптували свої гасла (наприклад, заклик Е. Макрона до «Європи, яка захищає» [9]).

Страх, само собою зрозуміло, корениться в реальних труднощах, але він інструментально посилюється тими, хто отримує від нього політичну вигоду: правий та лівий популізм живляться страхами громадян, посилюють їх і стверджують, що дають спрощені відповіді, що складаються зі стін для блокування імміграції або одноразових бонусів. Ризики для ліберальної демократії добре відомі: чим більше зростає страх перед загрозами безпеці, тим більше можливостей створюється для відповідей, які обмежують особисту свободу і роблять опозиційні, якщо не ксенофобські, погляди прийнятними.

Рушійна сила та життєва сила глобалізації, цифрова революція, — це те, що, більше за все, зробило можливою трансформацію політики, яку ми спостерігаємо. Фінансифікація економіки, веб-економіка та економіка, що базується на даних (економіка, що базується на центральному значенні виробництва, використання та торгівлі цифровими даними), були б неможливими без технологічно-цифрової революції, яку ми спостерігаємо. Хоча деякі оглядачі очікують позитивного впливу на світову економіку в середньостроковій перспективі, у короткостроковій перспективі західні суспільства намагаються фільтрувати негативні наслідки попередньої соціально-економічної структури [10]. Зростання безробіття, зростання нерівності та ризики для обігу та використання персональних даних є доказами цього.

Цифрова революція значно та дуже швидко змінила способи, якими наші суспільства спілкуються, конструюють ідентичності, взаємодіють одне з одним, знаходять інформацію та займаються розвагами. Трансформація є настільки складною та постійно розвивається, що зараз нею займаються численні дисципліни,

і стрімко розвиваються конкретні галузі дослідження (цифрова соціологія, цифрова комунікація, цифрова дипломатія, веб-політика, цифрова психологія тощо). Масштаб та швидкість поточних трансформацій не могли не мати руйнівного впливу на функціонування наших політичних систем. Мережа, замість того, щоб розширювати публічну сферу, фрагментує її: лише справді глобалізовані елітні групи беруть участь у глобальних публічних дебатах. Більшість людей вбудовані в обмежені комунікативні «групи», що характеризуються внутрішньою однорідністю, яка уникає діалектичних дебатів та поляризує позиції. Віртуальна «група-референт» стає джерелом інформації, місцем самоідентифікації та, зрештою, місцем справедливості та правди.

У цьому контексті персоналізація політики (явище, яке вже відоме та широко експлуатується політичними лідерами через засоби масової інформації свого часу) набуває нових форм. Політичний лідер, який популістично експлуатує невдоволення так званим істеблішментом, знає, як розумно використовувати цифрові інструменти для встановлення прямого зв'язку з «народом», зв'язку, який збіднює посередницькі органи та інститути представницької демократії. Методи комунікації спрямовані на створення відчуття близькості між лідером і масами, близькості, що складається з пробісків приватного життя, відвертої відмови від «політичної коректності», варваризації мови та приниження «компетентності» еліти. «Групи», до яких звертається лідер, є щонайбільше національними, враховуючи важливість мови та культурних стилів, що поділяються більшістю в цьому типі комунікації. Крім того, об'єктом критики та опозиції є насамперед ті космополітичні утворення, відповідальні за глобалізацію, яка, як кажуть, збіднила національний суверенітет, а разом з ним і «народ» (мається на увазі, нація).

Подальший наслідок цифрової революції полягає в трансформації взаємовідносин із часом політичного планування. «Тут і зараз» інтернету залишає мало місця для політичних сил, які пропонують середньо- та довгострокові проекти (такі як процес європейської інтеграції). Це впливає на різні сфери політики,

включаючи зовнішню політику, традиційно закріплену на кількох «двопартійних» стовпах, які пережили покоління різних політичних орієнтацій.

Зрештою, цифрова революція трансформувала політичну суб'єктність, зменшивши простір для «окремого громадянина» та проклавши шлях для двох фігур антитетичних, але народжених від однієї матері: нарцисичного індивіда та колективного нарцисизму. Перший занурюється у світ самопроєкції в інтернеті (заради фінансової чи просто гедоністичної вигоди), мало цікавлячись політикою чи використовуючи її як сцену. Другий є частиною закритих «груп», що живляться піднесенням недиференційованої та опозиційної спільноти.

Простір для громадянина зрілої ліберальної демократії дуже обмежений, це мислячий суб'єкт, який взаємодіє з іншими над альтернативними баченнями та проєктами для суспільства, заснованими на логіці найкращого аргументу та фактичної істини. Зрозуміло, що в цьому контексті Європейський Союз може лише програти: без власної публічної сфери, нездатний створити видиме та спільне лідерство, сприймається як віддалений та технократичний, він може лише стати головною мішенню повстання, яке, за збігом обставин, набуло обертів особливо після економічної кризи 2007 року. Незважаючи на зусилля Європейської Комісії звернутися до громадян ЄС, залишається сприйняття цитаделі холодної технократії, далекої від реальних потреб європейців. Без цифрової революції невдоволення європейськими інституціями не зникло б, але воно б не поляризувалося і, найімовірніше, не мало б тих руйнівних наслідків, які має зараз.

Варто пам'ятати, що технологічні інновації можуть впливати на політику не лише у ключові моменти, такі як вибори чи соціальні заворушення. Соціальні мережі зазвичай є інструментами для політичних діячів, особливо під час виборчих кампаній, і ті, хто виступає за широке впровадження електронного голосування, стають дедалі голоснішими, але слід враховувати той факт, що вплив останніх промислових революцій на політичне та соціальне життя сучасних спільнот не обмежується періодами, коли виборчі дільниці відкриті. І сьогодні все більш актуальним стає питання: чи інтеграція цифрового компонента в структуру ліберально-демократичних режимів дійсно призведе до значного зростання рівня політичної та громадянської участі?

Цифровізація – це випробування здатності ліберальних демократій контролювати динаміку,

що вивільняється сучасними суспільствами, керованими технологіями. Як змиритися з техносферою, яку можна розглядати як свого роду автономну, самореферентну та самовідтворюючу систему? Це питання є надзвичайно актуальним з розвитком самонавчальних технічних систем, які стають дедалі складнішими та витонченішими. Зрештою, всі обговорені аспекти порушують питання, хто стоїть за кермом новаторських технологій: цифрова еліта, автономні системи штучного інтелекту, чи суспільство зможе зберегти традицію інформованого публічного дискурсу та демократичного прийняття рішень? На це питання потрібно відповісти в найближчі роки.

Ще один елемент кризи ліберального порядку в ЄС – це те, що можна назвати «онтологічним викликом». Лібералізм базувався на космополітичному світогляді, на ідеї, що людина є передусім «громадянином» з неаскриптивною соціально-політичною ідентичністю (яка не ґрунтується на заздалегідь визначених факторах, таких як стать чи раса). У мультикультурних суспільствах, таких як Сполучені Штати, це призвело до постійного ствердження двосторонньої політики: вжиття заходів для захисту членів груп, які раніше зазнали дискримінації (позитивна дискримінація), і водночас зведення нанівець політичної актуальності аскриптивної ідентичності, не пов'язаної з правами громадянства та національною ідентичністю (спільна афроамериканська, азіатсько-американська ідентичність тощо).

Європейські держави експериментували з різними формулами управління національною ідентичністю та громадянством у дедалі більше мультикультурних суспільствах. Зростаючий мультикультуралізм європейських суспільств з 1950-х років чинив значний тиск на європейські демократії, які до того часу були населені суспільствами, що сприймалися як досить однорідні (світські, білі та християнські). Негайна реакція на деколонізацію та прибуття на землю Франції, Великої Британії, Бельгії та Нідерландів людей з колишніх колоній породила незграбні, навіть расистські та дискримінаційні реакції. Історія Європи – це також історія цих реакцій [5]. Однак європейські суспільства поступово розвивали способи вирішення проблеми культурного та етнічного плюралізму відповідно до фундаментального принципу рівного ставлення до громадян у ліберальному суспільстві. Поступово вони знайшли способи врахувати елементи групових прав, не відмовляючись від індивідуалістичної перспективи лібералізму. Процес європейської інтеграції проходив тим самим подвійним шляхом, надаючи центральне місце захисту прав людини та повазі до культурного, релігійного та мовного різноманіття [4]. Згідно з договорами, культурні особливості держав-членів повинні поважатися, а останні зобов'язані боротися з дискриміна-

цією за ознакою раси, кольору шкіри, етнічного походження та релігії або переконань. Однак, навіть коли дискримінації немає, все ще існують чіткі докази етнокультурної напруженості в європейських ліберальних суспільствах. Релігійна дискримінація, що корениться в проханні Польщі та Словаччини приймати лише християнських шукачів притулку, щоб не наражати їхню національну культуру «під загрозу», є лише одним із найпомітніших проявів цієї загальної тенденції.

Ймовірно, правда, що протягом тривалого часу ліберальні демократії недооцінювали роль культурних ідентичностей та їхнього зв'язку з політичними ідентичностями у побудові легітимних інституцій. Це також сталося в Європейському Союзі, де були зроблені спроби побудувати спільну політичну ідентичність (допоміжну до національної), засновану насамперед на спільних цінностях та політичних принципах [3]. Насправді, незважаючи на спроби, жодна ліберальна демократія ніколи не змогла перетворити своїх людей на простих «громадян». В останні десятиліття, особливо після закінчення Холодної війни та, тим більше, після 11 вересня 2001 року, атрибутивні ідентичності вимагали визнання і в Європі. Між 2010 і 2011 роками лідери Франції, Великої Британії та Німеччини публічно заявили, що мультикультуралізм зазнав невдачі в їхніх країнах. Жодна європейська нація не знайшла ефективного способу управління демократичною системою у все більш мультикультурних суспільствах, і ксенофобські настрої повернулися на перший план. Таким чином, суверенні сили мали можливість розпочати комунікаційну кампанію, спрямовану на пропонування (простих) рішень проблеми мультикультуралізму. Міграційна криза 2015 року була вплетена в цей контекст і послужила поштовхом для побоювань та виборчих успіхів. Сьогодні опитування показують, що європейське суспільство вважає імміграцію (40%) головною загрозою безпеці, навіть більшою, ніж тероризм (20%) [11].

4. Висновки. Ліберальний порядок переживає серйозну кризу, а разом з ним і процес європейської інтеграції. Ставши жертвою власних успіхів (глобалізації, цифрової революції, мультикультуралізму тощо), він не зміг виконати своїх обіцянок щодо добробуту, інклюзивної демократії та безпеки [12]. Європейський Союз, найвеличніше втілення ліберального порядку, зрештою став менш егалітарним, менш демократичним та менш відкритим до культурного розмаїття, ніж мав намір. Внутрішньоєвропейська солідарність, фундаментальний зв'язок, тріснула під вагою відродженого суверенізму. З неминуче та обов'язково перспективного «процесу» вона перетворилася на об'єкт, який потрібно деконструювати та знову зібрати відповідно до логіки суверенітету. Невдоволення акту-

альними процесами має результатом наростання євроскептичних настроїв серед населення та популяризації популістських позицій у політичному естеблїшменті. Дослідження ліберальної ерозії у ЄС підкреслює, що занепад демократії виникає внаслідок складної взаємодії таких основних умов, як економічна нерівність та провали в управлінні, які експлуатуються неліберальними суб'єктами через різні причинно-наслідкові зв'язки. Ці зв'язки зосереджені на обранні лідерів, які потім продовжують спустошувати суттєві риси демократії, а також на надмірному впливі виконавчої влади та суспільній поляризації, що також підживлюється соціальними мережами та алгоритмічним посиленням. Однією з перспективних ініціатив сьогодні виступає постлібералізм, але багато що буде залежати від розуміння практиками його теоретичних основ та міри радикальності у впровадженні. Вектор подальших наукових досліджень може бути спрямований у напрямку поглиблення вивчення безпосередніх причин кризи лібе-

ралізму та перспектив постлібералізму у ЄС та всьому демократичному світі. Окремим напрямком дослідження може стати відстеження та аналіз постліберальних змін в українській політичній практиці та поширення постліберальних настроїв у публічному просторі.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів щодо підготовки, написання та публікації цієї статті.

Фінансування. Дослідження проводилося без фінансової підтримки.

Доступність даних. Рукопис не має пов'язаних даних.

Використання засобів штучного інтелекту. Автор підтверджує, що не використовував технології штучного інтелекту при створенні представленої роботи.

Внесок авторів. Асоян Е.Ш.: концептуалізація; збір і систематизація матеріалів; методологія; аналіз; підготовка первинного тексту; редагування; формування висновків.

References:

1. Asoian E. Sh. (2026). Liberal resistance to the post-liberal transit of modern democracies. *Current Problems of Philosophy and Sociology*, n. 59, pp. 273-277: <https://doi.org/10.32782/apfs.v059.2026.44>
2. Bottos, G., Bolioni, P. (2018). Elite e postdemocrazia. *Intervista con Colin Crouch*. Pandora, n. 4, pp. 8-11.
3. Cerutti, F., Lucarelli, S. (2008). The Search for a European identity. Values, Policies and Legitimacy of the European Union. London - New York, Routledge: <https://doi.org/10.4324/9780203926772>
4. Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/char/2012/oj/eng>
5. Chin, R. (2017). The Crisis of Multiculturalism in Europe. A History. Princeton, NJ, Princeton University Press: <https://doi.org/10.1177/0022009419896481f>
6. Crouch, C. (2003) Postdemocrazia. Roma-Bari, Laterza.
7. European Council. (2001). Laeken Declaration on the Future of Europe, Attachment to the Presidency Conclusions. Meeting in Laeken, 14-15 december 2001, (SN300/01 ADD1).
8. Kuhn, T., Elsas, E. van, Hakhverdian, A., Brug, W. van der. (2016). An Ever Wider Gap in an Ever Closer Union: Rising Inequalities and Euroscepticism in 12 West European Democracies, 1975-2009. *Socio-Economic Review*, vol. 14, n. 1, pp. 27-45: <https://doi.org/10.1093/ser/mwu034>
9. Macron, E. (2017). Initiative pour l'Europe. Discourse d'Emmanuel Macron pour une Europe souveraine, unie, démocratique. Discourse, Paris, 26 septembre 2017.
10. Mayer-Schönberger, V., Ramge, T. (2018). Reinventing Capitalism in the Age of Big Data. Oxford, Oxford Internet Institute: <https://doi.org/10.2966/scip.150118.162>
11. Standard Eurobarometer 90 - Autumn 2018. (2018). URL: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2215>
12. Zakaria, F. (2003). The Future of Freedom: Illiberal Democracy At Home and Abroad. New York: W.W. Norton & Co.: [https://doi.org/10.1016/S0016-3287\(03\)00195-2](https://doi.org/10.1016/S0016-3287(03)00195-2)

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Emma Asoian

Doctor of Philosophy in Public Administration, Associate Professor of the Department of Management and International Economic Relations, V. I. Vernadsky Taurida National University
e-mail: asoian.em@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2664-5838

Асоян Емма Шаваршівна

доктор філософії з державного управління, доцент кафедри менеджменту та міжнародних економічних відносин, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
e-mail: asoian.em@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2664-5838

Дата надходження статті: 06.04.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 17.04.2026

Дата прийняття статті: 22.04.2026

Дата публікації статті: 09.06.2026

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ПОЛІТИЧНІ НАУКИ
ТА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ**

Випуск 1 (81), 2026

Засновано 2001 року
Видання виходить 4 рази на рік

Коректор *І. М. Чудеснова*
Комп'ютерне верстання *Н. С. Кузнєцова*

Дата розміщення онлайн: 09.06.2026. Дата друку: 16.06.2026.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Замовлення № 0626/607. Ум. друк. арк. 4,42.
Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.